

КЊИЖЕВНИ ЛИСТ

ОРГАН „ЦЕТИЊСКЕ ЧИТАОНИЦЕ И ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА“

Свеска
V

Изази крајем сваког мјесеца у свескама од 2 табака велике осмине
Цијена је листу за Црну Гору 4 круне, а за иностранство 6 круна — на годину.
— Рукописе, писма, часописе и новине у замјену, ваља слати Уредништву;
а претплату Администрацији „Књижевног Листа“ на Цетињу. —
Рукописи се не враћају.

Година
I

Рањеник

— ПРИПОВИЈЕТКА ИЗ ПРОШЛИХ ДАНА —

Тек што су се јаркога сунашца пошљедни свијетли зраци почели губити са цвјетне земље, тек што се почео први сумрак хватати — огласише бојне трубе, да је наступило дневно примирије, да престаје бој, бој, који се данас водио између крста и полумјесеца.

И чим затрубише бојне трубе и чим ударише подмукли таламбаси, у исти мах зачуше се силни радосни усклици како на једној, исто тако и на другој страни.

Све весело, све новим животом оживјело...

Како на овој, тако и на другој, противној страни, једни лете овамо, други онамо; оvdје се једни грле, а онамо љубе, питајући један другог за јуначко здразље. На лицу свакога ратника огледала се чиста радост, али и чежња...

Од боја ни спомена, као да га ни било није! За кратко вријеме све се стишало, тек кад и кад зачујеш подмукли, изнемогли смртни јаук каквог рањеника, што моли и вапије за помоћ...

У српскоме табору, на једноме маленоме брежуљку, посједало неколицина српских ратника — доброво-

љаца, па уз братски еглен и дивну српску пјесму, испијају руменику вино, а уз сваки гутљај наздрављају један другом, сјећајући се и дома и рода српског...

У османлијском табору исто је тако. Неки сједе и пуже, а неки простр'о преда се мараму, на којој је хљеб, месо и остали смок, а неки ударили у ајнак — затурили собет и еглен — оре се поља и долине...

Нема слађег и веселијег часа од овога! Сладак је одмор сваки послје овакога рада! Најслађе су и најумилније ове пјесме! Ништа боље ништа слађе од оваке вечери! Вече, послје крваве и жестоке борбе, то је рај на земљи! Благо ономе, који доживи овакову вечер, а најбоље је ономе, који пролије своју мушку крвцу за свој род, јер ће поново оживјети у срцима његова народа!

У српском табору се непрестано оре веселе пјесме и мушко клицање. Радост и весеље преоте на вас мах. Весела свирка и попијевка орила се брдом и долином. У неко доба ухватише се чили јунаци кола јуначкога. Боже мили, да је било коме стати па гледати, како се весело коло окреће, како цикте танки гласни цефердари и оне мале танке сребрене арнаутке, много би мушко око засузило, многа би мајка вриском подвриснула, многи братац муком за-

мукнуо, многа сеја црној земљи пала, да се никад више не подигне!...

Баш кад је Ђорђе Виловић, који се у данашњој светој борби показао и Србин и јунак од мегдана, устао да наздрави онијем српскијем јунацима, који данас славно взигоше за свети крст часни и слободу; баш кад је пружио устима шарену малу плоску, тога часа зачу се тужан, смртни узвик:

— Воде!... Воде!... Воде ми дајте!... Изгорех, умријех од жеђи!... На један мах сви се загледаше.

— Браћо, некакав очајник зове у помоћ, хајдемо му помоћи — рече Ђорђе узвијерено.

Хајдемо, хајдемо! — одговорише сви као у један глас.

И пођоше.

Ђорђе први похита онамо, од куда се чуо онај смртни вапај, па за њим и остали.

Човјек, који је молио за помоћ, лежао на црној земљици, на неколико корака пред главним табором српске војске, баш на ономе мјесту, на којему се данас водила очајна борба, борба на живот и на смрт. Крваво одјело показиваше да је рана тешка и претешка. На његову полумртву лицу могао се познати велики очајнички бол, јер лице његово изгледаше као лице каквога самртника.

Са највећом братском усрдношћу приступише они над рањеником, чије се очи не отвараху, само што се чујаху тешки уздаси и самртно дицање.

Ђорђе се наже над рањеником и дуго га посматраше...

По томе се окрену дружини са ријечима:

— Хвала Богу, жив је!

— Слава Богу! рекоше неки и ушутјеше.

Ђорђе се сже, прихвати самртника за руку и тихо рече:

— Ко си ти, јуначе? Од куда си, од које ли стране?

Болесник је ваљда чуо, да има неко уз њега, па напреже сву силу снаге своје и поче очајним гласом:

— Воде!... Воде!... Воде ми дај, Богом брате!...

Ђорђе хитро принесе плоску устима рањениковим и поможе му да се напије, колико је могао и хтио.

Кроз све то вријеме Ђорђе никакo не скидаше очију са рањеникова лица. На једанпут задрхта врло, у мало да не клону. Још једном погледа у лице рањениково, ухвати се објема рукама за главу и врисну као гуја у процијепу:

Димитрије! Димитрије! брате мој јеси ли ти?

О, брате, слатки брате мој! — узвикну Ђорђе колико га грло доносило и стропошта се на земљу.

Међу дружиницом настаде права забуна. Један од присутних јунака, по имену Вукан, приђе Ђорђу, ухвативши га за десну руку и рече:

— Ђорђе брате, што чиниш од себе, устани!

Али Ђорђе не одговори ни бијеле.

Не потраја дуго, Ђорђе се мало освијести и кад спази пред собом рањена брата, прихвати га објема рукама и поче љубити тако мило, тако страсно, ка да се на вијеки растају са животом и, послје тога поново клону и паде уз рањена брата снесвијешћен.

Другови се забезекли од чуда, па нити роморе нити говоре. Најпослије рече Вукан:

— Видјесте ли браћо и ово чудо?

— Видијесмо! — одговорише зачуђени.

— То су два брата, два рођена брата, и то томе видите и разумите да крв није вода! Али сад на пос'о! Обојицу пренесите под онај мали

чадор, да су на миру, док се мало освијесте, а послије већ како буде...

Што Вукан нареди, добри другови часом и извршише.

Под једним маленим чадором на двије ниске клупе, које су биле намјештене једна према другој, лежаху два јунака, два осветара, два рођена брата: — Ђорђе и Димитрије Виловићи.

Старији брат, Ђорђе, чак у нека доба ноћи мало се освијестио, али још не море потпуно доћи к себи, а Димитрије лежао ни жив ни мртав, тек могло се осјетити, да је још жив. Лијева му рука сва у крви, а десне не имађаше никако, јер је у данашњем окршају за навијек изгубио. По његовом лицу гледајући, могло му је бити тек деветнајест година, науснице тек што га огарише. Узраста је мало мањег од својега брата Ђорђа, али нешто једрији и свопастији.

Послије некога времена и рањеник поче долазити себи, лагано поче отворати крупне очи, које бијаху врло закрвављене и узвикну тужно и жалосно:

— Ђорђе!... Ђорђе брате, гдје си?

Ђорђе се трже, скочи и наднесе се нада њ.

— Ево, ево ме, брате Димшо!

Рањеник га погледа мирно и једва што изустити:

— Тако! Буди уза ме, требаћеш ми.

Ђорђе се већ осјетио јадом, ал' тек припита:

— Треба ли ти што, брате? Што год хоћеш ишти, теби ће свега прибавити твој брато.

Рањеник поново отвори крупне очи и лагано лијевој руком пријеђе преко усијана чела. Уздахну!! Мало за тим поче говорити неке неразум-

љиве ријечи и најзад поче у бунилу викаати:

— Ђорђе, Ђорђе брате гдје си? Гдје си слатки Љубомире? Ено нам душмани баба ухватише... У помоћ!... У помоћ!... Овамо, браћо, овамо!... Ено их ено!... Брже, да га избавимо, Ђорђе, Љубомире!...

Ђорђе као окамењен! Њему се већ сада чине ове ријечи пошљедне и што даље братац говораше, чињаше му се као да му неко зарђалим ножем трудно срце пара... Ено га гдје стоји, а неумије да прозбори ни црне. Стоји, па се задубио у мисли чудне и немиле. Сузним очима погледа брата и јеца горко и очајно...

Рањеник поново поче бунцати:

— Овамо, овамо, слатки бабо!... Љубомире, брате, овамо!... Ах, Ђорђе, да си овдје, да нам притечеш у помоћ!... Јао, шта то би? Куд оде бабо? Гдје си, ђеде, Љубомире? Ено ухватише их! Куда ће с њима? На губилиште?! Турци!... Браћо, ево мене, а њих опростите! Опростите среће вам, спасења ради!...

Рањеник као да се пренеможе. Ушутје мало, за тим поново поче јачим али непрекиданим гласом:

— Јао, јао!... У помоћ, ко ми је брат! Јао, бабо, зар већ паде? Љубомире брате, држ' се!... Јао моја десна руко!... Ах!...

Рањеник би можда и даље бунцао, али се пренеможе и ушутје, као даје за навијек свршио. Хладни самртнички зној поче избијати по ватреном челу; прса му се почеше све више и више надимати, срце јаче куцати, као да ће тога часа искочити, а за тијем га сустиже јаки самртнички ропец.

Ђорђа подиђоше ледени жмарци. Сад му је било све јасно, — видео је скору смрт брата свога, па заплакао као мало дијете.

У томе униће под шатор један постарији Турчин, ратник, али без икаква оружја. Лагано, готово нечујним кораком, приступи Ђорђу, који је на сав мах јецао, па ће тихо:

— Што плачеш, синко? Чудно ти зар што си 'во дочеко? Тако, болан, Бог дао, тако донијела срећа јуначка! Прибери се!.. Срамота је плакати! Ето, гдје је наш табор, па сам чуо његово и твоје нарицање... А мени, дина ми, жао болан, па ево дођо' да макар којим начином севап у Бога уфатим....

То ти је буразер, а рањен? Јавук, вала!

— Јес', то је мој рођени брат, рањен је и десну је руку изгубио.

Турчин уздахну, — јавук тако млад, ама шта ћемо, то исто море бити с нама!... Да је Бог д'о, да до 'вог није никако ни дошло, ама кад је, вала нам газити, па ја л' по води, ја л' по крви; ја л' испливати, ја л' потонути!... Већ, мој драговићу, опет ти велим, прибери се, а већ њему што драги Бог да.

Ђорђе не одговори ни ријечи само што га погледа, дубоко уздахну, па мирно леже крај брата на издисају.

Турчин погледа и Ђорђа и рањеника, лагано приђе рањенику, скиде свој дуги ћурак и покри рањеника; два и три пута хукну и заврти главом.

На његову лицу и образу огледала се истинска жалост. Сузним очима а лаганим кораком ишаће из шатора и изгуби се некуд далеко... далеко у мрклу ноћ.

Ноћ је била ведре и блага; небо је ишарано сићушним сјајним звјездицама, а лаки повјетарац разносио је свјежи мирис свакојака биља. Ни од које стране да се чује

звекет оружја, прасак пушака, рика смртоносних топова, ја врисак рањеника, — све се стишало и стало-жило, као да све мртвијем сном почива. Тек из даљне даљине као да се чује, да по који пијетао закукуријекне — то је све што се могло чути, а по томе судећи, рекао би човјек, да ће скорим рујна зора заруђети.

Ђорђе се сасвијем освијестио и придигао. Често обилази рањена брата, нагиње се нада њ и пажљиво послушкује његово испрекидано дисање. Димитрије је мирно лежао на својем мјесту, само што се кад и кад у сну тргне и хукне... Ђорђе је био сав сатрвен, сломљен од велике жалости за братом, па често уздахне а често и заплаче... Многи су га од другова савјетовали и тјешили, а он једно те једно кука и плаче. И најпослије ко би га могао утјешити да не плаче за братом, гледајући га како се тешко са душом бори?!...

Баш кад је Ђорђе хтио запалити цигару духана, униће под шатор опет онај Турчин, носећи под пазухом некаково биље.

— 'Бројутро, јуначе! — рече Турчин, али сасвијем тихо.

А Ђорђе, кад видје пред собом онога Турчина, лагано се подиже са својега мјеста и показујући му мјесто, гдје ће сјести, рече тихо:

— Добра ти, срећа, ага! — па се поново даде у тешке мисли...

А Турчин како дође, не хтједе ни сјести, упита:

— Како ти се чини буразер? Имаш ли какав ишарет да ће остати у животу?

Ђорђе га погледа тужно и жалостиво па рече:

— Ах, никако ага, никако!

— Не говори тако, не гријеш душе! — свјетоваше га Турчин! — Бог је добар и милостив! Како год

је наредио да живи и да допане ови' мука, море учинити и да оздрави!... Он је добар, благ и праведан, што је од њега, слађе је од меда! — Него чуј ме. Ево донио сам ти ову траву, вјеруј ми да сам је за њега брао, њоме ћеш превити ране његове, па ће му овда лакше бити; а море Бог драги дати, да му ова трава севеп буде ја смрти ја животу — Свакако приви је, није с горега.

— А кака ти је то трава? — упита Ђорђе, као преко зуба.

— Рањеник!

— Је ли добра, ако знаш за Бога?

— Најбоља, болач, за сваку рану. Не би ја иш'о онамо далеко, далеко да је берем, да не знам е ће помоћи.

Па баш лијечи, велиш?

— Кад ти кажем, тврда ти је вјера у Турчина! Ти море бит' не знаш, кад Срби ударише па Лозницу. Бој је био жесток и крвав. Ја сам био на граду, са којег сам престано пушкар'о у српску војску. На један пут, кад сам мислио, да ће Турци одржати мејдан, погоди ме пушчано зрно управо у бедро, и ја се простиријех колико сам дуг и широк. Другови ми одмах прискочише у помоћ: опраше ми рану и привише ову траву; кроз неколико дана под травом се замирила рана и ја сам могао са својом браћом поћи да бранимо Мали Зворник, али га не одбранисмо. Колико је сад, уради то што ти реко', а кунем ти се соли и љебом, да ће бити од два дермана један.

Ђорђе пошутје мало, па одврати жалосно:

— Фала ти Турчине к'о брату на таком труду, ама, како се мене чини, неће му трава требати; јер ће он још прије него што зора заплави,

прије него се ми пустимо у нову битку, отићи Богу на истину.

Турчин као да се трже па дочека:

— Не говори тако, јадан брате, не губи вјеру у Бога! Бог је добар! Ако је наредио да се данас кавжимо и крвимо, морамо се сјутра и грлити и љубити... Све је у Бога! А да је које среће да до 'вог ни дошло није, било би много боље. Најпослије, задајем ти тврду вјеру, ако ми што и изгубимо, Србија неће бити на великом ћару, трећему ће бити све... он ће сјести на готово...

Ђорђе и Турчин наставише и даље разговарати и море бити, да не би за дуго престали, да их не помете тешки болесник својим жалосним и врло очајним узвиком.

— Ах!.. Воде!.. Воде ми дајте... изгорјех!...

Ђорђе и Турчин брзо се нађоше у помоћи несрећном рањенику, — не зна се који је од њих двојице хитрији. Ђорђе доноси рањенику хлађане водице, Турчин га лагано подиже, да се лакше напије... Ђорђе га намјешта да лакше почива, Турчин већ пита: треба ли му чега од понуда?

А кад се рањеник стиша и примири, њих двојица поново наставише разговарати.

На сат прије освитка зоре рећи ће Турчин:

— Ђорђе, брате, вакат је да идем на своје мјесто, шта се зна море часком ударити борија, да се спремамо, а ја овдје. Ти ћеш, безбеди, сједити уз брата, а ја ћу се тужан крвити ни крив ни дужан, па опет, фала Богу!

Ђорђе му лијепо благодари на указаном пријатељству, па додаде:

— Бог нека ти врати и плати! Турчин се насмија па рече:

— Мене Бог дужи да помажем свуда гдје год могу, па макар и најгорем душманину. Сви смо ми од данас до сјутра. Лијепо је умријети, кад знаш, да имаш су чим изићи пред Онога гори. Ми смо браћа, па треба да привиједимо један другом, јер сви ћемо мријети. А памти још и сво: ако нас нестане, нестане и мерхамета, а гдје мерхамета нема, ту нема ни среће ни селамета.

Турчин оде право у турски табор. Не потраја дуго, стиже Вукан. А чим стиже, приђе Ђорђу и упита за брата му, Димитрија.

— Питаш за њ? — вели Ђорђе показујући руком на рањеника. — Море Бог својом милости и од мртва жива створити, али да ће он оздравити... никад брате, никад! — рече Ђорђе и заврти главом.

Вукан се наднесе над рањеника, гледајући му право у лице и најпослије рече:

— Сад је у ватри, видјеће се сјутра!

— Велиш, да ће се видјети сјутра? — рече Ђорђе жалосно. — И ја велим тако: сјутра ћемо га гледати мртва — рече, па зајеца...

То Ђорђе рече и не рече, кад из српскога логора српска труба затруби: на ноге!

Ђорђа се стресе!

Вукан се запрепасти од чуда, па гласно повика:

— Зар опет, па у ова доба?

Ђорђу се смрачи пред очима.

— Вукане, брате, шта ћу сада? — повика очајно.

Ваља ићи, а на коме да оставим брата?

Вукан се чисто смео па не умије одговорити ни црне ни бијеле.

— Куда ћу, шта ћу?! — Поново ће Ђорђе. — На коме да оставим брата? А опет да останем шта би рекли наши?

Вукан се једва прибра, па промуца:

— Ради како те Бог учи! Брат ти је! Нема брата док не роди мајка, ал' су кнез и отаџбина...

— Ал' су кнез и отаџбина пречи и од брата! — дочека Ђорђе храбро и одважно, па се поче припремати за полазак.

Вукан га погледа жарко, ватрено, рашири обје руке и грлећи Ђорђа, повика:

— Благо мајци Србији код такови' синова! Србија ће поново синнути у свој љепоти својој као и за вријеме Немањића, кад има такови' синова, који све своје стављају на олтар њезине слободе, — па га поче жарко грлити и љубити.

Обојица су готови за полазак.

Ђорђе је све припремио брату, што год му устреба, наћи ће код себе. Па ипак се Ђорђе даде у велику бригу за рањеним братом.

— 'Оћемо ли Вукане? — повика тихо — гледајући право у рањеника.

— Да идемо, вакат је — рече Вукан.

И Ђорђе приступи брату и пољуби га у чело.

— С Богом, слатки брате, с Богом! — рече Ђорђе тихо а жалосно. — Бог нек' ти буде у помоћи!

Рањеник ни да главом мрдну. На његовом лицу опажала се као нека ведрина: мирно спава, само што кад и кад јаукне, и то је све.

Вукан изађе пред шатор.

Ђорђе се погледа уза се низа се, да није што у хитњи заборавио, прекрсти се и — пође.

Најданипут стаде, ухвати се објема рукама за главу и као да се дубоко замисли.

Вукан га пажљиво погледа.

Ђорђе се окрену лицем на оно мјесто гдје му је братац, трже се и поново прилетје са узвиком:

— Брате, с Ђбогом!... Опрости!... Кнез и отаџбина зову. — то рекавши хитрим кораџима одјури онамо, на оно мјесто, од куд се глас трубе орио: за кнеза и отаџбину Србин ко је!

* * *

— Ура!.. Напријед!.. У бој! — оре се усклици храбрих српских ратника, који са највећим одушевљењем поново хитају у свету борбу за своја права...

Бој се бије у велико. Од силнога дима од барута и кише од олова јунаци очију не отварају, већ онако храбро „на срећу јуначку“ јуре један на другог, па што Бог да.

Ђорђе и Вукан су у првој чети. Обојица се бију као два лава — мушки и одважно.

За мало, па се и српска и османлијска војска измијеша, те сада настаде права мука од забуне.

Бој све јачи и бјешњи. А сунце припекло, Боже драги, да мозак у човјеку проври, па ипак ни једна страна не попусти — сваки се бије да добије, па ја л' живјети ја л' умријети.

Најпослије вође издадоше заповијест: јуриш на бајонет!

А кад војници повикаше: „Ура, на јуриш!“ за час једини настаде прави Содом и Гомор — на обадвије стране падају мртви и рањени као снопље. Ужас и страва превелика. На обје стране писка и вриска неописана.

Ђорђе и Вукан су у најжешћој ватри. Око обојице навалио непријатељ — истом их живе не ухвате. Ђорђе ханџаром крчи себи пута а Вукан револвером. На један мах Ђорђе осјети ударац по лијевој руци,

али га то не помете да даље настави јуначку борбу.

Некако пред залазак сунца трубе затрубише, да се борба прекида.

И сада мјесто праске пушака, звеке ханџара и вриске рањеника — мјесто свега тога завлада тишина....

А Ђорђе и Вукан чим се видјеше слободни, похиташе овамо, далеко, далеко, под онај мали шатор под којим је остављен тужни рањеник, сам без игдје икога, да га виде жив ли је, мртав ли је.

И како униђоше приступише рањенику, који и сада лежао ни жив ни мртав, тек могли су осјетити да још дише.

Ђорђу паде камен са срца па повика гласно:

— Слава Богу, још живи! — па пође да узме рањенику лијеву руку и пољуби, али... Ђорђево лијево рука малаксала.

— Вукане, брате! — повика очајнички — ја сам рањен! — и показа му љевицу, која бијаше сва огрезла у крви.

Вукан се чисто пренеразио од чуда па рече:

— Шта рече, по Богу брате?! — и одмах прилетје да му помогне рану завити.

— Виђи, брате, — говораше Ђорђе у чуду — да тек сада осјетих, али хвала Богу, кад се на овом разминуло.

Док се је Вукан око Ђорђа бавио, рањеник поче да даје знака од живота, поче се лагано протезати и очи отварати. А њима двојици синупе очи од радости, па заборавише и на умор и на ране... почеше се веселије и гледати и разговарати. Рањеник се још једном протече, отвори очи, па најпослије повика:

— Ђорђе, брате, гдје си?

А Ђорђе као срна скочи, приђе рањенику с ријечима:

— Ево ме, брате, ево! Говори и ишти шта 'оћеш.

Рањеник само што мрдну главом па развуче:

— Још мало воде!....

Брже боље и Ђорђе и Вукан нађоше се у помоћи биједноме рањенику.

Кроз мало времена и наш рањеник дође к себи, благим погледом погледа на Ђорђа и Вукана, па рече сасвијем благо:

— Како сам спав'о, браћо моја?

— Врло добро! — одговорише обојица као у један глас.

— Нека је слава Богу! — одврати рањеник и дубоко уздакну.

Ђорђе га поче пажљиво посматрати, гледајући га час у очи, час у његове очајничке покрете...

А Вукан гдје је стао ту и остао, укочио се као ледени камен, па нити ромори нити говори. Рањеник као да је приметио њихову жалост, па поче мало живље:

— Што сте се замислили, браћо? Што о чему не причате? Зашто ми не причате шта је с нажима? Гдје смо ми сада? Да нијесмо којом срећом далеко, далеко, можда смо на Косову?

Ђорђе се жалостиво осмјехну, окрену се право лице у лице рањенику и поче:

— Хвала Богу до сад славно напредујемо, али проћи ће још неко вријеме док допремо до Косова; ама кад тамо стигнемо, знај да ће тек тада бити почетак српске славе. Сад би ми било жао умријети; само да ми је доживјети да ступим ногом на Косово, тада би узвик'о гласно и јасно: Господе, сад прими душу моју, јер сам доживио оно, за чим сам жудио и чезв'о толико времена.

Рањеник се чисто преобрази на те Ђорђеве ријечи па кличе: — Бог чува Србе! Срби ће скоро на Косово!

— Амин, Бог те чуо! — повикаше и Ђорђе и Вукан заједно у један мах.

Рањениково се лице засија од радости.

А Ђорђе пун жеље да сазна што је са његовијема родитељима и братом Љубомиром, једва дочека прилику да за све свога брата упита, па поче тихо и живо:

— Димитрије, брате, мореш ли ми рећи шта је са нашим бабом, мајком и братом Љубомиром? Од како сам преш'о 'амо нит' шта знам нит' шта чујем.

Рањеник се мало накашљао и, последије подуже почивке поче лагано:

— Причаћу ти, а и сам знаш, чим је невесињска пушка пукла, да је пуко и абер на све четир' стране овога бијелога свијета јављајући свима и свакоме, да се сиротиња раја диже на оружје. Тај абер стиг'о је и наше малено сеоце Амајлију. Ама и прије тога чуло се да ће се Србија скорим дивати на оружје, стога се наши сељани врло обрадоваше томе абери и једва чекаше згуду и прилику да се већ једном превезу преко валовите Дрине, ама на србијску страну.

Једнога дана, у вече, дође наш баба из Бјељине, куд је отиш'о, да купи нешто за кућне потребе, па чим дође и не погледа на нас тројицу, већ зовну нашу мајку и каза јој да ће кроз дан два преко Дрине у Србију.

— А рашта ћеш тамо Томо, по Богу си брат? — упита га она поплашено. — Зар не знаш да тамо све ври?

— С тога и идем што ври! — рече он весело.

— А дјеца?

Он је погледа врло слатко па развуче:

— За њих се брине Бог. Они су већ одрасли, моћи ће ти кору леба донијети, па куд ћеш више. А ако ја тамо останем, не бринем се оће ли ме имат' ко осветити.

И наша добра мајка проли сузе низ тамно лице и поче у кукњавину:

— Не тамо, Томо, тако ти рана 'Ристови'! Ко ће с дјецом управљати ко их нагледати?! Не иди тамо кад те 'вако лијепо молим!

И бабо је поново, смијући се погледа, одмахну руком и леже да спава.

Сјутра дан, зором раном је наш бабо био на оној страни. Мајка нам је одма' казала куд је отиш'о. Остала нас тројица с мајком. Свакога дана надамо се од баба каквом год аберу, али никаква ни трага ни гласа. То нас је врло, врло забринуло.

— Једнога дана рече наш Љубомир, да ће он ићи амо на ову страну Дрине, у Србију, да потражи баба, да види жив ли је, мртав ли је. Оде наш добри Љубомир, те тако остасмо нас двојица уз нашу остарјелу мајку. Прођоше неколико дана па ни од Љубомира никаква трага ја аваза — ко да је ће у земљу пропо'! Ми се врло забринули, а све кријемо од старе мајке да не опазе смо забринути, а она, сирота, од како нам и Љубомир оде не затвори уста: непрестано кука и плаче, е није фајде од њезинога плача и вриска, камен би проплак'о. Ми је свагда храбрили и говорили, да то од себе не чини, да ћемо скорим за обојицу чути добар глас е су и живи и здрави, ама она ни да нас чује, већ само што поново почима кукати и плакати. Тешке су биле њезине сузе, теже од олова! Кад год сам је видио да плаче, осјетио сам се веома тужан и жалостан. Жао ми је, мати ми је;

материна је суза тешка, и кад благосиља! А нама већ дојадила њезина кукњава, те једнога дана договоримо се, да један оде пријеко, па чим се састане с бабом и Љубомиром и види како су и на чему се, да одма' натраг дође и мајку обрадује.

Ти, Ђорђе, волио си да идеш, а да ја останем. Ја сам прист'о на оно што си ти рек'о.

Једнога јутра и ти крадом разложи преко Дрине а ја оста' с мајком.

Кад би пред ручавна доба: пита мајка:

— Ђе је Ђорђе, Димитрија?

Ја окрену' лагати:

— Сад је био са мном! Море бит' да је отиш'о у шуму!

— Еле, еле? — учини она плашљиво.

Ја поново поче' само да је умирим:

— Говорио ми је, да ће некуђ ићи, ако је отиш'о у шуму, неће доћ' до сјутра, прекосјутра...

Она ме погледа врло озбиљно па ушутје.

Прођоше два дана, ни ријечи да спомену. А кад прође и трећи дан, својом вриском и својим плачем диже читаво село.

И ја се обезнанио од муке и жалости, па само што мислим и премишљам мисли свакојаке.

Најпослије почеше долавити комшије и комшинице да је тјеше и разговарају, а она једно те исто — плаче и вришти к'о убоденица.

Прође један, два, па и трећи мјесец, ни од једнога ни гласа ни трага. Мајка постала к'о избудаљела — не би је могао човјек познати: к'о сјенка кака, тако се преобразила.

А ја опет да свиснем од н'аке муке, од двоји' јада! Једни ми јади што од вас кога не чујем ни да сте живи; други, још већи јади су ми: мати. О, сирота наша мајка, кад би је погледн'о мука ми се на срце са-

вије. А она, сирота, плачи данас, плачи сјутра, разбоље се и лицем на свето 'Ристово Преображеније испусти своју измучену а добру душу...

Рањеник се при пошљедним ријечима тешко закашља и у томе прекиде своје причање. За час настаде код њега брзо дисање и тежак ропач. Ђорђу стадоше очи као укочене, плакао би и врискао, врискао и плакао, а не море, несмије, боји се: ражалиће брата. Ето, лијепо виде му се сузе на очима, а не смије да их пусти; јеца и јеца, а не смије да уздахне...

И Вукан се нашао у велику чуду, па објема рукама ухватио се за главу, а шути. Сиромас Вукан! А како је рад да обојици помогне, али нуте пусте муке неморе — не зна чим?

Ђорђе лагано приступи рањенику с ријечима:

— Димитрија, брате, је ли ти што тешко?

Рањеник га погледа пола затвореним умирућим очима, окрену главу на десну страну и узвикну оно тужно: ах!...

Ђорђе претрну. Вукан приступи Ђорђу плашљиво:

— Шта је по Богу си брат? Да није већ...

Вукан дочека жалосно.

— Скоро ће!... Ах, Вукане, брате, виђи моје среће!

— Слава Богу, на његовome лијепоме дару! — додаде Вукан озбиљно. — И родили смо се да умремо, неко 'вако неко друкчије, опет сви под један јорган.

Не прође неколико времена, рањеник се, уз помоћ и Ђорђа и Вукана окрену опет на страну, гдје су они стојали, развуче боре на потамњеломе челу, опружи лијеву руку про оне уске клупе... и силом настави причати:

— Видјех ја, да се наша кућа сасвијем раскотари, те једнога дана

и сам пријеђем про Дрине, оставивши и кућу и кућиште. Дођем у Љешницу и ту дочујем, да сте сва тројаца на Јавору, бива уписани сте у добровољце и бој водите са осталом нашом војском.

А ја савијем лике и опанке па право Јавору. И чим сам стиг'о на Јавор, нађем баба и Љубомира, којима све испричам шта се на дому догодило.

Наш баба почео се каменити од чуда.

— Зар — вели — и Ђорђе отиш'о? Виђи, јадан, ми и не знамо; море бит' да ј' отиш'о тамо далеко.. далеко... чак Косову. — Ђорђе! — повика гласно — гдје си да си, Бог нека ти је у помоћи!

И Љубомиру чудно и пречудно, па само што уздише.

О, да знаш, слатки брати Ђорђе, како су њи' двојца плакали за мајком и тобом, кад сам им тај жалостиви абер донио, валај плакали су дуго и дуго!...

Па и ја, гледајући њи' како плачу, плак'о сам дуго и много...

Елем, питам ја њих двојицу како су и што су, а они ми веле: „добро нам је.“ — А мени драго, па све растем од милина...

Од како се с њима саста', не растајасмо се шале. Куда год њи' двојца, тамо и ја. А било нам врло лијепо и красно један мјесец дана... Е, велим ти божју истину, да ми је дочекати онаки' дана, волио би него да ми ко да пола Бијељине. Ти море бит' не знаш што је рат. А ја ти велим у рату бити а главу срећно изнијети, то је рај на земљи!

Прође мјесец дана на мирно. Ја се већ осанис'о. Питам Љубомира:

— Бога ти шта је ово, што се ушутјело? Кад ће тај рат почети? Овако се не да живјети!

Он ме погледа мило и слатко па развуче:

— Биће га и сувише!

— Дај Боже! кликну весело — и то што скорије.

Сјутра дан, послје тога нашега разговора, загазисмо ми у рат. Бој се бије крвав и жесток. На обадвије стране падају људи ка снопље. Око ињиндије навали непријатељ са све четири стране к'о облак. Њи' двојица били су у првим редовима. Ја сам видео кад су јуришем јурнули на непријатеља.

Мени се смрачи пред очима. Непријатеља је било тројином више него нас, а чим угледаше, да се наши устремеше на њи', они ти са све четири стране почеше сипати ватру к'о из облака.

Наши се већ у првој ватри збунише, али опет не малаксаше, већ јуначки, к'о прави соколови, нападоше на непријатеља, многе их ставише са црном земљицом, али за то скупо и заплатише. Сиромаш' наш баба он већ паде у првој ватри. Непријатељско му танае просвирило кроз чело. Ја у мало што не врисну'. Хтједо' оставити и ред и све, да се јуначки осветим за баба, па и не'отице стадо тражити очима Љубомира, али, авај, и Љубомир већ пао...

Мени се већ веома смути... Осјети' да ми сва крв појури у главу... Стресох се... Помену' Бога и нашега светог Т'орђија, па к'о бијесан лав полетје' онамо у највећу ватру... Ја не знам шта сам тада радио, не знам кога сам б'о и обар'о, знам само то, да сам био сав у крви... Но бој скорим престаде. Послје боја ја се поврати' у наш главни стан, да опет сјутра наставим гдје сам започео...

Прошло је иза тога много дана, бој поново поче, сад већи јачи, и бјеснији... Борио сам се. Наједанпут

осјети' страшан ударац по десном рамену... клону' и обезнани' се... а када сам дош'о себи, им'о сам што и видјети — био сам без деснице руке!!!

И кад то видје' поново падо' у незнање...

Послје те велике и страшне битке, упутим се амо, да потражим братске помоћи, па и ако онако јадан, сломљен и сатрвен, ипак дођо' гдје треба — мјесто пријатељске, нађох братску помоћ, у брата рођена. И чујте ме: не жалим што ћу умријети, јер умирем к'о чо'ек, к'о Србин за свој род, своју браћу. — Т'орђе, заклињем те живим Богом, именом крсним и мајчиним млијеком — аманет ти наш баба и наш Љубомир, — освети их! Освети их, брате, имена ти српског; освети их тако ти земље на којој стојиш, а која је натопљена крвљу браће наше; освети их, брате Т'орђе, освети их крста и Сриства ради!

Рањеник се већ пренемаже. Страшан самртнички ропак спопаде га. Куцање срца биваше све јаче и јаче — видјело се да ће скорим наступити крај животу.

Плаче Т'орђе горко и жалосно. Вукан стао у крај па се јунак окаменио од чуда...

Рањеник страховито јаукну.

Вукан се уклони из чадора, да не слуша јаук рањеников и плач Т'орђев. До мало час униће под њихов чадор онај племенити Турчин-ратник повезана чела, па како униће стаде се распитивати за рањеника.

Т'орђе му каза што је и како је.

Он сједе, па хукну.

Т'орђе га погледа радозналим очима па лагано припита:

— Што си повезана чела? Да ниси рањен?

— Јесам! — рече Турчин хладно.

— Да није, болан, тешко?

— Па 'нако, море се трпити! — рече. — Него чини ми се, да си и ти данас ујагмио макар једну рану?

— Право си рек'о А од куд ти знаш?

— Знам, био си међу нашим табором. Ама ако 'неш да знаш чија је 'во рана, знади да је твоја! — рече Турчин отворено.

Ђорђе се трже, да не умједи прозборити бијеле.

— Не буни се, не! — дочека Турчин, ја знам што је рат, а ако си ти ранио мене, знај да сам и ја тебе, па мирна Босна.

Ђорђе је сад био у читавој забуни. Није вјеровао да то чује својим ушима, па припита:

— И збиља ти мене ранио?

— К'о и ти мене — рече Турчин у пола весело. — Ама нека знаш, да ја 'во не примам за непријатељство, не д'о драги Бог, шта више, ја сам вечерас дош'о, да се побратимо. Адет је наш још од старина кад се двој'ца туку, па обој'ца остану рањени, да се послѣ битке лијепо измире. И ми ћемо се братски помирити и побратимити. Ти ћеш први пољубити оно мјесто које си осакадио и окусити мрвен моје крви, то исто и ја ћу учини на теби, поново ћемо се пољубити — и ми остајемо до смрти два побратима, к'о два рођена брата!

Док је Турчин то говорио, Ђорђе га посматраше одвећ чудновато, па најпослије рече:

— Говориш ли ти то од збиље?

— Дина ми! И нека ме Алах порази ако те икад преварио!

Ђорђе ушутје.

Турчин га гледаше чисто и бистро, насмјехну се, па поче:

— Што си се ушутио, шта мислиш? Или, море бит', мрско ти што сам ја турске а ти 'Ристове вјере? Мој драги, баш с тога,

што нас двије вјере дијеле, с тога треба да се братимимо и један другог заклињемо на вјерност, јер смо и онако браћа; а кад то учинимо, вјера и Бог 'оће ваљат' наше.

Ђорђе скочи.

— Ти 'оћеш да се побратимимо? — рече озбиљно. — Кад ти пристајеш, пристајем и ја.

— Да се побратимо, јакако — додаде Турчин, — ама знади добро, да смо свуда и на сваком мјесту побратими, к'о права два рођена брата, само на једном мјесту нијесмо — у рату. Ту треба да припазимо мудро и опрезно, да се не састанемо; а састанемо ли се, зло по твоју јал' по моју главу... Такав је адет у нас од старина, тај адет ће вавијек остати.

Не прође дуго и они се лијепо братски, загрлише, пољубише и по старом обичају учинише оно, што треба да учине побратими.

— Сад смо побратими! — кликну Ђорђе раздрагано.

— И данас и вазда, ако Бог да! — одврати Турчин весело. — И дао драги Бог, да се скорим сва наша лијепа браћа освијесте, да се окану сваки' беопослица, да се у залуд братска крв не прољева, већ да живе у љубави к'о што треба и к'о што закон Божји заповиједа.

— Амин, Бог те чуо, побратиме! — узвикну Ђорђе грлећи га.

Зора се већ јавила. Исток се позлатио дивним сјајем. Весело цвркутање малених птичица ори се брдом и долином. Лагани вјетрић разноси слатки мирис љековитог шумскога биља што оживљује и снажи срце у човјеку... Из даљине чује се весели жагор раздраганих ратника, који уз слатке разговоре спомињу Бога и благодаре на спасењу... Ода свуд се

чују весели гласови, само под шатором српскога ратника — рањеника сасвијем је друкчије. Рањеник се сада бори са највећим боловима, борио се са смрћу и животом и никако да се смири и стиша. А Ђорђе, често хукне и често се ухвати руком по челу, изиђе пред чадор и загледа се неким бесвјесним врло тешким погледом далеко... далеко...

Рањеник страховито хукну.

Обојица се страшно тргоше и полетјеше рањенику. Са лица изнемоглога рањеника обоица читаху тешку патњу и тешко страдање. Њему се од једном нагло дигло уморне груди...

Турчин као опарен одскочи на траг, повуче за собом Ђерђа, погледа га жалостивно па тихо развуче:

— Побратиме, мени је тешко гледати твога брата, да се овако пати... Бог драги нека му буде у помоћи, али ја идем... Идем онамо, куда ме дужност зове... А ти? Ти остани да будеш у помоћи ономе, који ти је најдражи на овоме свијету, помози брату, тако ти нашег побратимства!

Ђорђе нетремице гледаше у побратима, послје мало ухвати се грчевито руком за главу, хукну па повика жалсно:

— Ти идеш, побратиме? Па 'ајде, 'ајде на дужност, а ја остајем да муку мучим. Ајде, побратиме свијетла образа а срца чиста и мудро пази, да не пролијеш ни капи невине српске крви, не учиниш ли тако, проклеће те она, проклеће те и наше лијепо братско побратимство, проклеће те црна земља у коју ћеш најпослије лећи — све ће те клети и проклетити... Али шта ја говорим? Ти полазиш па с Богом, нека те срећа прати! — рече па га загрли.

А Турчин, веома ожалостен, заплака као малено невинашце, па се најпослије горко насмија и рече:

— Идем, побратиме, и Бог зна драги, кад ћемо се, и оћемо ли се икада више састати... С Богом, побратиме! Поздрави брата и кажи му, кажи, да има још једнога брата...

Плач га загуши и не мога рећи све што је хтио.

Поново се загрлише, пољубише и као рођена браћа слатко и жељно растадоше се.

На пољу све већа и већа граја... Све спремно, све се дигло, да на заповијест старијега полети онамо у ватру, у крв...

Рањеник силом отвори изнурене боне очи и поче slabим гласом:

— Брате Ђорђе, с Богом!

А Ђорђу намах нешто страшно сину кроз главу, као да је видио црну самрт како лагано корача са својом оштром црном косом право према рањенику...

Лагано приђе брату, метну му своју хладну руку на његово још хладније чело и рече тихо:

— Бог с тобом, брате, ти нећеш умријети!

Преко рањеникових модрих усана прелети лаган осмејак и поче једва изговарајући:

— С Богом, с Богом, Ђорђе брате!.. Аманет ти наше славно Српство!.. Проклет био ко га оставио и изневјерио!.. С Богом Ђорђе, мој брате, брате рођени и опрости ми! Прости ми брате, а теби нека је и просто и алап наше слатко и мило братско братовање... Није ми жао што ћу умријети, ама жао ми је што се од тебе за увијек растајем. Тешко ће ми и у гробу бити... Тешко је свуда брату без брата!.. Нема брата, док не роди мајка!.. Брат је брату што и зора бијеломе дану!.. Ја идем, идем Богу на истину, а ти хвала Богу остајеш.. А сад слушај, не остајеш да уживаш сласти земаљске, већ да се сав роду српском посветиш,

за њега да се бијеш, светиш и осветиш, а те су сласти и врлине највеће Србину овога свијета!

Оди Ђорђе, слатки брате, оди брату свом, да те братац пошљедни пут и загрли и пољуби...

Ђорђу навријеше сузе на очи, осјети да му се стеже срце у грудима. Замисли се крупно и страшно, па ипак је био миран у томе тренутку. Лагано приђе брату и поможе му да се мало усправи.

И браћа се слатко, братски загрлише и пољубише...

— Још једном, још једном! — мољаше рањеник. Слатки су ови пољупци, те још како слатки!

И њих се двојица поново загрлише и пољубише.

Ђорђе као сатрвен клону и паде онесвијешћен крај брата.

Рањеника спопаде тежак кашаљ, затим још тежи самртнички ропац. Но он као да прикупи и пошљедну мрву снаге своје, поче:

— Брате Ђорђе, што ти је? Не тужи, већ пјевај... Пјевај и весели се, к'о што се весели питоми славуј у зелену лугу, ил' к'о што се весели рујна зорица бијеломе дану... Весели се Ђорђе, брате слатки, јер ти се братац за Српство био, за Српство крвцу пролио. Наш баба, Љубомир и ја борисмо се и уморисмо, ти остаде да нам спомен чуваш, да нам гробове прекађујеш, а за највише остаде да палиш крсну свијећу нашу и да пазиш, да се никада не угаси...

Рањеник поново страшно уздахну, отвори очи, па кад угледа свога брата Ђорђа, као да се примири..

Ђорђе га погледа жалосно, бојажљиво, на једаред врисну колико га мушко грло донсило.

Тога часа рањеник је душу испустио.

Сарајево, 1900.

Михајло Милановић

—**—

И д е ј а

Јеси л' гледо када
Бедуина старца,
Гдје на коњу јури
Као витез смјели,
А бурнус се вије
Око њега б'јели?..
Ал је чуо неђе
Да му народ цвили,
Па потегло мача
Против адској сили!
И негледа стазе,
Нити тражи пута,
И опет ће стићи,
Не ће да залута!
— Што га тако гони,
Што га тако вија?!
— Слободе идеја!

*

Идеја је чиста
Као зора сјајна
Идеја је дивна,
Као цура бајна
Идеја је света
Она креће вољу —
Предверје је она
За будућност бољу

Ристо Поповић

—**—

Госпођа Маре

Пришлост и садашњост

Посланица хумористична

Ивана Стојановића¹⁾

Не прође ни четврт године, а ти иза себице стижеш ме листима са оном твојом „шта је ново,“ која по свој прилици учини се већ у опће ријеч договорна изображености предана од старе Атене. А ја хитај да пишем.

А сад еј! Да ти приповијем о некој госпођи Мари, с којом за неколико дана уз божић имадох част опознати се (како

¹⁾ В. посљедњу свеску „Дум Иван Стојановић, од Вида Вулатић—Букасовића.

ми је требовало изустит се, опростећи се с њом на растанку) и коју протресат писмео сад имадем насладу (ко што пака теби говорим).

Знадеш врло добро, да се находи код нас многијех тијех госпођа Марѧ. Неке велики уплив имају у животу нашинаца сваке руке. Те госпође наћерају кога год до првијех зачеља, а кога упропасте; а пак све је на свијету како кому Бог, и срећа даде. Ова моја госпођа Маре осим да има подобност опћену гори споменуту свијех осталијех госпођа Марѧ, Аниѧа, Катаѧ; та посвојава и себи посебнијех, као сам размотрио преко оно дана, што сам у ње истрајѧ. Она је сестра покојнога капетана Мароја Маројевића, богата човјека некадашњег, који је био извидио буну и буницу, а честократ утеко врагу с удице.

Његово биће ѡзи препаде кано ти сестри, засве да за његова живота нијесу се могли ни чут', ни виђет, нити је један другому дријемѧ, ни тријешкѧ, и то све јербо капетан бијаше незнабожац.

Госпођа је Маре останак онијех, који су већ изумрли; она је дан данашњи за кога од руга, за кога збиљна промишљаја, за кога од части, а за кога, да је пожали; како ко оцијени времена она, и све што је острањено од нашијех обвика. Такова чељад изнимива, коју Талијанци придјевком *оригинали* називљу, од врсника својијех разлучена, храни се мислима, навадам или прошлости, или будућности изван опћенога реда. Они су *la avant, et la derriere gazde* велике врпе људства, које ступа свеђ и свудар по своме времену. Преходњаци у свакој војсци највише трпе од непријатеља; тако преходници будућности вазда су прогоњени, усмрћени насиљем свјетине, вазда у зѧ час по њихову главу. А заходници, који живе, и мисле, како се живјело, мислило, кад је куљен по свијету ходио, притрпјени су, гдјекад и протресани, а у опће занемарени. Дакле наша госпођа Маре, ја ти кажем, да је занаго једна изнимка садашњости.

Узми *Апендинија*, па отвори ту књигу, и нађи „*обичаји дубровачки*“ не треба,

да ти искиле очи у томе читању, доста је дановати за неколико у госпође Маре, гдје ти је то све, што у Апендију читаш, као да руком тичеш. Од осамнестог вијека ништа у тој кући да се сметло до ситнарија, до себићна покућства, до дрвенијех сточића, до сударица, до товљелица, гдје јој сједе службенице; и зна се гдје је која по аристократичкоме разреду, гдје чупавица, гдјено¹⁾ дивљака, гдје већ ставна раба, гдје ли спраљеница. Нико у кући не смије са слушкињам строго поступати, нико им ријет грку ријеч него само она: — држанство је почитовати старијега од себе: доброта је, кад частис челаде истог свог реда; ама штовати млађега од себе голема је то неправда, и потиштеност: свудара, и у рају, има разликости. — Ову су ти пресуде, и шкљани вјере госпође Маре. Тај њезин утисак врх домаће млађешине траје јоште и пошто их намири, и разуда. Видио сам многе негда њезине слушкиње сад удате доходит госпођи на походе, свака са чедом својијем у наручју, или да их укажу како су лијепи, или да се с њом посавјетују, што би се хтјело, да не призмагну и да их што не попије; а у исто доба односит јој све што је подерина, и устрижакѧ за своје потребице.

Госпођа Маре је врла жена по Саламуну, јер јој се никад не даје стат залуду. Акс у ње не посједује когод од великаша црковнијех, грађанскијех, јалити од племена, него прост трговац, тисућник, или какав други, како га она називље опанак попапучен, вазда ти је с кућелом. Не могу ти премучат, да потом се смркне изнесе неко дрвено трепиље, којега осовина држи један штапић, коме на правац прибљен је други на начин крета, на два краја којега објеси два жишка, и ту са дјевојком мота, снује, преде; те с' тога посједи зимскијех ноћи у госпође Маре зову се: разговори на прелу. Нити ћу ти примучат, како она броји један ужасни дан на годину, то јест, трећи

¹⁾ Чупавица зове се службеница малена, која истом дође из села у град. — Дивљака — службеница — која није још подобна њеке послове у кући вршити.

вељаче, у коме сама самцата куише, те свега, и свапта набраја. Чим навалица народа ода свуд по граду крши, величанствено празник св. Влаха празнујућ; тамо она у потаји клечећи, са доста оченаша, смоли пет шест *Recordare*.¹⁾ Пак ти га узме јал протива бискупу мјештаноме, за што по његову настојању не издигне се већ, како се пристоји Дубровнику, и по који олтар Јеремији плакавому. Или удре према влади садашњој што не би ни враг с' маслом прогутао. Али што се броји госпођа Маре? Она је у оченашу амен. Познато је што одговори вџ једноме комарцу, кад му дође на опроштење, да се заустџ на његовијем розима: „нити знам кад си дошо, ни кад ћеш отићи.“ А и она ти их прождере репатнијех кад пред њџ, или јџ успркџ, покрће се правила првијенства, кад когод добра рода, а полумождан, доведе јџ са собом поштена кога морнара, или тежека, и стави јџ га на *канапу*; то што се она у велике чуди и снебива, а ред јџ је премучати. Занесена у обикам мјештанијем, оно све, што на то надава, или што на те обике по њезиној пресуди може довести, то се разумије, да се њџ допада. За то се дичи да је славјанка, да је изашла из влаха. С тога оно није тврђење, да су јџ мрски језуити, да она премда је по вјерозакону одрта лацманка, похвалам припијева цркву православну. Жао јџ је умријети само што не може дочекат видјет вас народ слободан. Попови и фратри пуштају да пркека шта хоће, само да је њима послужит се, и употребоват се почитовања, и обране госпође Маре, и наслађат њезинијех обједџ, редом редице свраћајући се код ње у походе, или да опслужују недјељну мису тамо у њезиној богомољи. Службенице по ваздан преко уста свакоме, ко дође, те црковњаке спомињу: — биће одавно да није био у госпође госпар дум Нико — час ти рече једна; час друга ти приповије како — ономадне госпођа спремила је част госпару дум Антунићу; —

овди највише омили сићет госпару дум Иву: онди сједне госпар фра Михо, рече трећа; час ти стуцне која да: — ово је постеља гдје у пригоди иза обједа приспи госпар дум Фламо, госпар фра Фулгенцио, госпар фра Габро и т. д. Једини један међу црковњацима, да јџ иде уз нос, прем да би му учинила сваки хар, и на врх главе, јест парок околине, гдје јџ је сељанска кућа, демократик до краја, а неколико и сугранаст, по њезиној судби; — да се мене прође: ови о њему говори сваки онај који обатаља, а не гради. Оно његово опирање (ово су њезине ријечи) да се не слави у сва звона, кад је божије вријеме, докле не разгали, оно његово подругивање чим заклиње нападајуће гдјегод мушиће, и попаре, оно његово не хтјети градит бошке, и записе, оно заинтачит, да не треба прочактат свете ријечи, кад који белајет кога снађе, то што све народ захтјева, то се зове неизвјерит пук: пушти човјече божији, пушти времену да омекша, и собом да обузме то све, ако су пресуде, јер сто година у природи јесу кџ теби јучерашњи дан. — И ту тако *questo povero diavolo*, од пароха да га назовем насловом њезињем, изађе мрзак госпођи Мари, а и ради некијех догађаја, које да се не знабуду, пригорјела би шта хоћеш. Једном деси се, да у њезиној кући некога запита, кажи нам за чисто, је ли се пака на часу смрти капетан брат госпође Маре исповједио? А он устресе раменима, обрне главу, и пође са једнијем несмотрѣњем „а“. То је једна. Сад гдје ти је? кад тај разгласи неке њезине слабуштине? Ваља знат да је госпођа Маре осићелица, и да једном смртно боли; требало је дакле дозват тога попа. Међу осталијем опорукам остави један бисерни огрљај Госпи у цркву, да иза ње смрти се на олтар објеси, и да се пуку обавијести овако: — ово је оставила госпођа Маре Маројевића, да узнабуде мало и велико како се она могла удат, а ма није хтиела. — Посље је пребџела, у толико се то расуло, и изиду рузи.

Храни госпођа Маре од својади уза се малџа Мариницу братанића, дјетета од десет,

¹⁾ *Recordare Domine quidacciderit nobis. Lamentatio Jeremiae.*

или дванаест година, и науми, да га запопи, да би се тако по староме обичају опоштенила родбина, у којој бијаше јур ностромѧ, шкриванѧ, капетанѧ, а још не попова. И сад ће ти искат, како би укикала дичност, и достојанство поповства дјетету у главу. Шта ће? како ли ће? Зовне једном тога парока на објед, да се гости са свакијем облиском, и преволком, намиенивши му начеље трпезе. У неко доба окренута Мариници прозбори: — ето видиш, како се чaste духовњаци! Ево хоћу да се поповетвом погосподиш на иметку твога стрица; немој ми се ни мало мргодит, ни бечит, ни окашати, да нећеш по ништа; помози ми, госпару пароче, да се већ углави, и опамети Мариница. — Парох наскочен од такога запита, ни пет ни шест, изрече само иза зуба: — тако је. И већ му не хтједе доћ на памет. И ту се понови оно „*si figuri*“ онога шавца у роману Манзонија, одговор Федерику Борромеу (*Sposi Promessi* глав: 24) с разликостју, да шавцу доста се окрене преко главе да то изрече; чим на супрот овоме попу, од толико бешића охрдану, и изневјерену већ од свјетине, на памет не дође ништа. У толико Мариница неће да се запопи; а Бог ће до брзо пољубит Госпођу Мару, да отегне ¹⁾ те Мариницу ћемо видјет до скоро кѧ диклића окршљана, исушена до самијех гњатѧ, гдје у смоткам духан пуши лов ловећи, или по улицама међу остале лериће ²⁾ штапичом у руци, с траком очњака низ нос, с Bücknerom ³⁾ испод пазуха мјеште Перуна и Лигуорија ⁴⁾ гдје се богоши и левента, попијевајући: „*sic me servavit Apollo.*“ ⁵⁾

Прибива у истој кући сестра Маринице, ко старија, тако и спаденија, али навите главе, загледна, свевољна, непогодљива, и ако хоћеш и распуштана; која

¹⁾ Поп пољуби кога, и отегне у Дубровнику значи — умро је.

²⁾ Леро лерић, значи у Дубровнику као у таљаники — *damerino, giovane galante.*

³⁾ Bückner писатељ, големи материалиста.

⁴⁾ Perrone, Sv. Alfons Liguori, писатељи богослова.

⁵⁾ То јест да се нијесам запопио.

дими на далеко, која обојицима и гривнама сијева, којој шушкају скути и рукавици, која кичељива ⁶⁾ до гада хини угађајући тетки, а намигивајући у окол, пружна колико хоћеш ко рукавица јој на руци. Оставимо садашњи опћи узгој женскарије; оставимо како иза училишта, иза побожнијех Филотеа почну: *ore casalinghe, riviste, journeux des dames*; остављајући то све, да ти о њој само кажем, згади ме тек што мало се поразговорим. Још ми брећу око мозга неке њзине ријечи: — плетеница на пипак, на хондељ, на рококо, у продио, на туцањ; пређа на прицмиљке, вез ометице, на филцете, нагастан, пициљ на муриоц, пициљ на куку, пициљ на косицу, оправа на пандозес. — Гдје ти је њезино биглисање у горњијем собама свако вечер у Бога? Не говорим ти ништа како самоука учи, пошто стриња доље с потком и мотивилом бави се око вуне сјериве, и памука, и тишкама, и зашницама плуска оне несрећне чупавице, нити им даје игдје жива мира, докле не докончају шешће плетива, нити писнут, докле се не изречу све молитве, и дотриенца сва ⁷⁾ почевши од „ко те створио?“ до четири напокоња; гдје на ријечима „треће рај, четврто пако“ само тад доспије прави пако тијех јадница.

За чудо је како госпођа Маре, служчади на жалост, за цијело уздржава се пред себи, премда схарана у обличу, и збабљена у расту. А шта ћу ти казат што и како бенече опет та млада госпођица? како ли размажује, протезајући на дубровачку? Толико у говору ућера тежијех *coment, tres-bien, parbleu, doucement, de tout mon coeur, san façon*, толико лацмаштинѧ, откле и како извађенијех, јади ти је њезини знали! да једном у горкој претузи осудих се изријет јој: — Ал кћерце прозбори ми нашки, јер у Дубровнику, Богу хвала, славјански се говори. О читању романа нада све, по опћеному обичају госпођица, то се зна, у сампас хоће дават законе. Што ћеш више,

⁶⁾ Кичељив—*affettato.*

⁷⁾ Катекизам.

кад једно вечер није ми се уштедила окренут критику проћ Манзонију, и Валтер Скоту, зовећи првога досаднијем списатељем, поради његовијех подужијех надоме-така, а другога опет простословцем поетичкијем! А некому се изустити, да не цијени мени толико изучена и разумјетна у свој струци књижевства, не будући ја још прочито *Faustas*, нити *la monaca di Cracovia*.

Ако ме питаш каква је: очаст, струк, и остало, не мрзе ме, разми што јој осјева кад тер кад преко лица нешто злобно, што је упут погруби. Лако је угоненут с чеса је. Она има једну ману не природну, већ преложену од свијета; хоћеш ли знат, која је? Шта је смета? Ах, да ти речем њезину погруд: именом зове се — Стане; Таман Стане. Стане, мјесто да се зове Ида или Матилдице, или Зорка; мјесто имена, да одговара глави. Госпо Стане! Били је тако зазвѣ? Реци ми да? Стави наслова колико хоћеш, да зачине то проклето име! свакако то име Стане смрди из далека Бргатом и Шуметом.

Она се родила, кад родитељима није се још била агријала глава до онога успје-ха, да промијене нађевак рођени, или да га угледе метнувши доспиетак убав — мао у „ица-ка“ мјесто онога „ој-уш“, који јавно каже да си нико међу опанцима, и самарима. Ласно је било брату јој Мароју, јербо одмах нађе се, да је Мариница. Хајде сад да је прозову Станком, или Станисла-вом, пошто оно, што с прва причне се збо-рит у цуку, стоји непокретно! Да ти готово до краја о њојзи испоријечим. Једно вечер станем се премишљати, како избјећи досади. Сам себи рекох: њезина те бесједа доту-жује, дај буди, да уз форте-пиано ми поу-дара; свакако је боље забављат се помњом око *Norme* и *Traviata*, него слушаат, да ти свашта натуца једна Стане Маројевића, а да у њој не лежи. Те је замолих, да ми погоди; и умолих се. Али је сасма проклет мој удес! Вавијек ми је сила находит се међу чељади како да сам пануо из мјесеца! Не питај ме, чему така тужба овдје не пристојна! Како нећу, мили брате! Стане у четири

године дана, што се вјежба, и троши око глазбе, ништа није упоравила, ништа у ноте склопила, ништа умије на извитке гласа запојити, до једнога циглога стиха; и то ћерајући ме опет на моје мјесто, откле сам дошѣ, с оном Vitorellija: *Guarda che bianca luna!*

Овака ти је госпођа Маре, и њезина породица. Њо није вриједан у мудрословју, у прве наводи противност, како она, пре-ћерана у прошлост, протива својим мисли-ма трпи, да Стане тјера на садашњу, толи јоште дава јој потоласт. Ова противност се тумачи како све остале противности на свијету. Мало нас људи имају само по једну страст: људи, који имају једну страст само јесу крепки, ти само вазда су исти. Опћено свако од нас има их по неколико. Страсти међу собом не складају се, и ето ти противности изобила. Госпођа Маре јест опита у прошлост, с тога жртвује оне ку-каве чупавице својој помама аристокра-тичкој. У исто доба кидише јој око срца, како освијетлит кољено, како се поднијет с богатством, и ето уђе опет срећа Стани и Мариници, да с њима ту похлепу испуња, Стане, и Мариница јесу жртве, али жртве овјенчане русицама.

(Свршиће се).

— ** —

Ж е љ а

— Лермонтов —

О што стѣпа вран нијесам
Те крстари изнад мене,
Да слободу свуд уживам
По простору васељене.

Да прелетим пут Запада,
И разгледам поља горе
И на њима опушћеле
Предака ми древне дворе.

Да на зиду поређане
Видим штите и анђаре
И крилима дирнем струне
Од шотландске харфе старе.

Ал' нашто ми празна машта
Кад је таква судба строга —
Да ме д'јеле вали мора
Од премилог краја мога...

Судбе путем шљедујући
Умријећу у туђини,
Али душом жив и мртав
У својој сам домовини.

М. И. Дрецун.

— ❧ —

П е р ј а н и к

Ц Р Т А

— Андрија Јовићевић —

(Свршетак).

III.

Калета је имао старога оца, којег је Књаз познавао као добра и поштена човјека, као старог перјаника, који је и њега и његова покојног стрица вјерно служио. Старца су и племеници цијенили. Био је и јунак; то су му сви признавали. А нијесу га ни синови покорили. Имао их је три. Калета је био најстарији и оцу најмилији.

Испред Јајоске — 1875. године најмлађи Калетин брат отиде у Србију, па чувши доцније за херцеговачки устанак, дође у Херцеговину браћи у помоћ. Кад је Калета за то дознао, настави се на једнога великаша и овај код Господара изради, да се Калети допусти, да може отићи у Херцеговину, да се види с братом. При кретању му отац рече глосом озбиљна ратника и јунака:

— Ти идеш, да се с братом видиш; виђи се с њим и поздрави га с моје стране, да теше до краја оно, што је почео тесат', или се не био без невоље у то 'ватаг'. А ни ти се немој врнут' сјутра, ондан, ка одива из рода, но кад идеш и остани тамо, па се биј и кољи, ка да своје огњи-

ште браниш. Спомените се старијех и рвите, да свијетла образа међу племенике дођете. А ако ми мислили срамоту донијет', ни један ми куће не видио.

Калета је с братом послушао оца. Он није ни отишао ради самог виђења, него да се уз брата нађе, ако би му до невоље било. Бој на Муратовици је био жесток и крвав. Ту су се наши очајнички борили, докле су Турке разбили. Калета је међу првијема кидисао и главу уграбио. При даљој поћери стигне жива Турчина, па га не хтје убити, но му, као лав, скочи на плећа и жива га посијече. Мало даље стигне и трећегате и њему главу здруби.

Пеко Павловић, храбри војсковођа, јави Господару о овој побједи, а не заборави споменути и Калету и његово јунаштво.

То је Калету уздигло и за то је, чим је дошао из Херцеговине, био примљен у перјанике.

*

Кад је Калета био са службе дигнут, дошао је дома невесео. Питали су га, што му је, и ником, осим оцу, није казао у чему је ствар.

Отац га је тјешно:

— Па, 'вала Богу! Сви смо Божи и Господареви; Господар кара и милује ка отац своју ћецу. Служио си поштено, како чујем, а нико се није ни с том ни с другом службом вјенча! па не брижи толико... Господар је милостив.

Свако, ко је Калету познавао, жалио га је.

Калета није далеко од куће ходио; живио је веома повучено, као човјек душевно убијен.

Једнога јутра, након мјесец дана, пошто је Калета био отпуштен, сјеђаше он пред својом кућом и, задубљен у мисли, гледаше на оборна

врата. Уздахну дубоко и готово несвјесно изговори:

— Дако ми поможе Бог и Господар!

У те исте ријечи спазе човјека с грбом, ђе иде к њему низа страну, која му се испред куће простираше. То бјеше перјаник и Калета га одмах познаде. Пољубише се, као стари познаници. Калета није на добро слутио и нестрпљиво чекаше, кад ће му друг казати, зашто је дошао.

— Посла ме капетан за тебе — рече у неке перјаник — и река је да одма' идеш на Цетиње — по наредби господаревој.

Овај позив бјеше Калети и мио и немио. Надаше се милости, а помишљаше и на какво веће грдило. Нареди се брзо и кроз по сахата већ бјеху на путу. Уз пут му перјаник причаше:

— Капетан те много жали и нема мира, докле Господару не удије у уши све, како је оно било. О теби често збори и многе кори с тобом, говорећи: „Али нијесте виђели, како Калета бјеше уредан, тачан и хитар на сваки послух“.

Ово Калету мало охрабри.

Послије подужег ћутања рећи ће посланик:

— Е, не причам ти нешто. Станиша је пропа вас у комате; једне га је вечери наша капетан, ђе спи, на стражи; ту га је изгрдио на пасји опавак, а сјутра-дан га је, и без господарева знања, изагна из перјаника.... Пропа је, да за њега није збора.

— Што не одмолисте несрећника? — запита Калета са сажалењем.

— Не помагаше, мој брате, ништа, но му се лијепо разминуло, што није и дрва добио.. До тога је било дошло Бога ми.

Калета се није радовао овом гласу; жалио је Станишу.

Кад су дошли на Цетиње и уљегли у перјаничку собу, сви су се перјаници дигли и с Калетом загрлили. Мало иза тога дошао је и капетан и с њим се загрлио.

Сјутра-дан је Калета приступио Господару и Господар га погледа строго. Овај се поглед учини Калети тежак, али опет остаде при себи, готов, да даје рачуна за своја дјела.

— А нијеси утекао преко границе? — запита га Господар.

— А зашто да бјажим, Господару, кад ми није нужде?! — одговори Калета са неким рђавим предосјећањем.

— Богме, само да препанеш кога овамо — понови Господар нешто мекшијем гласом, који Калету мало ослободи.

— За хиљаду оваквијех, а и бољијех од оваквијех, није Вама стало, нити је за то Црна Гора сиромашнија, нити наш злотвор задружнији; јер ко пљуне на себе једном на другог а ће сто и једном. Ја никад нијесам био издајник, па нећу ни бит', да би' зна, е ћу с торбом у прошњу одит'.

Књаз се осмјехну, окренувши се на страну, па пође пут Палаца са својом пратњом, а под Бријестом остаде десетак друга и међу њима један војвода и један сердар.

Калета остаде брижан. Он се окрену пут перјаничке собе и нехотице му паде на ум она кобна вече, па уздахнувши прошапута:

— Платио ми од Бога и Господара!

У томе га трже разговор, који се вођаше за њим.

— Ја се чудим некијема људима, што бјеже по свијету, кад нигђе неће наћи што и овамо — примјети војвода, гледајући у сердара.

— Јади им крај знали — одговори сердар — сваки је луд, ко за туђијем добром иде, или се мени тако чини. А мене и да ћера Господар — не дај Боже — ја би' му се молио да ме остави да умрем на свом огњишту.

— Бого ми заиста — настави војвода — требало би научит' памети неке фрцкалице — па се окрену пут Калете говорећи:

— Може бит', да се и за тебе чуло што рђаво.

Ово војвода изговори уз неки радознали поглед, који баца на Калету, не би ли га што искушао. На ово ће Калета рећи:

— Прије вјерујем, да јес' но да није, али ја најбоље знам себе. Мени је милија стопа родне земље но рало туђе, а милија своја овсеница но туђа погача.

— Богме, може бити, да си слазио туна у Котор — рече војвода, погледавши у страну — па се онда може надовезати стотину чуда.

— Ја сам слазио и у Котор и у Рисан, и то онадер, кад је Господар наређива, да се носи тајин и џебана, а сишћу и опет, кад он рече, а другијем каквијем непоштенијем послом никад, јер ми то није у траг, да за љубав ручка и вечере лајем уз туђу чашу. Липса би' од глади, трпио би' и голотињу и босотину, а не би' никад учинио што су неки учињели.

— То ти је истина — примјети сердар — поштен чојак треба да љуби вјеру, господара и домовину и да за њих поднесе највише муке.

— Ваистину, сердару, да сам часови сабљаш, може бит', да би' и крочио изван, а овако куђ би!?!... Сирوماху није никуђ пута, нити за њега хоће ко да зна. Ови виши траже љепши 'леб од погаче, а ми смо задовољни и са лошијем ручком.

У толико опет изиде Господар из Палаца и дође под Бријест. Кад се приближи, осмјехну се на војводу и рече:

— Давно би утекао, да је ће нашао глави мјеста — а окрену главу пут Калете, који снужен у страну стојаше.

— Ја не знам, Господару — одговори војвода, погледавши Калету испод очију — Брани се добро, то ме брка.

— Тепико томе, ко не чува час'! — примјети Калета, као кроза зубе, али толико гласно, да га је Господар могао чути.

Господар окрену главу к њему и премјери га очима. Онај сердар, човјек добра срца и племените душе, да би претекао какву неприлику за Калету, кога он као поштена човјека познаваше, проговори:

— Није та кућа, Господару, никад била невјерна. Тун су се вазда рађали јунаци, који су били од преше и теби и свакоме.

Књаз вољаше сердара и бјеше увјерен у истинитост сваке његове ријечи, зато се осмјехну благо, и рече:

— Знам, сердару.

Око Господара се бјеше окупило много људи, који радознано ишчекиваху крај овоме. У толико се приближи и једна средовијечна жена, држећи према прсима у десној руци молбеницу. Кад је Књаз опази, погледа и десно и лијево, као да некога тражи. То виђе онај собар, којег ми из озе приче познајемо, па знајући, што Господар хоће, притрча жени, узе од ње молбеницу и стрпа је у шпаг. Књаз је све ово видио, и биће се сјетио онога што је предао пет молбеница, а ви једна није дошла ће треба, те собару строгијем погледом даде знак, да му се приближи. Господар пружи руку те од собара узе

молбеницу, затијем га презриво погледа и рече:

— Тако си ти, неваљалче један, многе стрпао и скрио од мене многе сиротињске невоље. Иди ми с очију одмах!... Не требају мени такви.

Собаар би уклоњен из Палаца и више се не враћа у њ.

Истог дана је Господар помиловао Калету и примио га у перјанике. Сви, који бјеху ту, радоваху се, а перјаници особито. Идуће вечери је перјаничка соба била весела; ту се пило и веселило...

Кад је капетан Калети повратио грб, рекао је:

— Да Бог дâ, да га часно и поштено носиш, кâ што си и до данас.

— Амин! — рекоше сви перјаници, који ту бјеху на окупу.

И од тада, као и до тада, Калета је био тачан и уредан, погодан и дружеван. Кроз кратко вријеме, па се заборави све, што је било, и перјаници га све више цијењаху и поштоваху и од његова пријекора презаху. Кад је неке један пут нашао, ће играју на карте, рекао је:

— Тако ли се ви држите ријечи!

Тај дружевски пријекор учини на њих силни утисак, те бацише карте.

IV.

Бар се већ вјеше предао Књазу и црногорска војска заузимаше сва мјеста около Бара до аустријске границе, обдржавајући ред и пазећи на покорена племена.

Једном се указа потреба, да се најкраћим путем понесе књажево писмо старешини једне црногорске посаде код Спича. Писмо је морао носити један од перјаника и избор падне на Калету, јер је капетан рекао Господару:

— Ево то 'неће опословати, кâ он; он ће и главу дат', а писмо

неће, а стић' ће прије но ма који од другова му.

Било је још јутро, кад је Господар позвао Калету и упитао га:

— Би ли ти смио поћи, ће бих те ја послао?

— И у огањ, ако наредите — одврати Калета.

— Знаш ли, ће је Спич?

— Знам.

— И она наша посада код њега на граници?

— Знам.

— Би ли могао до до вече бити тамо?

Калета се мало размисли, па одговори:

— Не, кад би' 'одио преко Црмнице.

— А кудијен би могао?

— Кад би' обрнуо изнад Црмнице, надам се, да би' стига прије ноћи.

— А знаш ли тудијен пута?

— По питању се и у Цариград иде, а не тун у Спич.

Увјерен Господар да ће му Калета то на задовољство свршити, пружи му повеће писмо под печатима, па рече:

— Ево ти ово писмо, па иди, као соко. Немој се успут устављати нити писмо коме показивати. Отуд се можеш вратити и преко Црмнице, а одовуд хајде изнад Црмнице, али све нашом границом до саме посаде. Пази добро, куђ идеш, јер носиш врло важну поруку, за коју не смије нико знати осим онога коме иде.

Калета је одмах кренуо. Капетан га је испратио донекле, па му на растанку рече:

— Човјеку може до невоље бити и на сред своје куће, но ако ти буде ђегођ до тога, спомени се чији си перјаник и чије писмо носиш. Писмо чувај, кâ очи у глави и не дај га прије своје главе.

— Не мисли, капетане, да ће ми га ко узети прије но мој живот, а тада ће и оно с њим пропанути, и опет веће никоме у руке доћи.

Успут је Калета премисљао о важности поруке, коју носи, а помисљао је и о томе, шта би урадио, кад би ко хтио, да му силом писмо узме. Кад би год о овом помислио, попипао би руком џамадан, да види, је ли му писмо за лѣтом, па би сам себи рекао: „Ово је писмо според моје главе и једне прије другогаче нико узети неће.“

Кад је дошао на аустријску границу између Црмнице и Паштровића, застао је. Окренуо се онамо, куд је Спич и наша посада, а окренуо се и пут границе, која к Суторману савија, па помисли у себи: „Ово је већ дан навалио, а ја морам до мрака бити на одређеном мјесту. Што ћу? Ако пођем нашом границом, не могу стићи прије два сата ноћи, јер се граница савија чак далеко к истоку. Да окренем право преко Паштровића, стигћу би' рано. Но смијем ли? На мени је грб и пушка, а у Ћесаровој су земљи честе страже, па ће ме опазит'.“

За дуго је тако премисљао и најпослије се ријеша, да до мрака буде на одређеном мјесту, па кућ пукне. Чуваћу се, мисљаху он, да ме ко не опазе.

Као вук је скакао низа стране и уза стране, а све се обзирао десно и лијево. Већ је био превалио добар дио пута и подубоко загазио у туђу границу, кад пред собом опазе једнога аустријског војника. Прођоше га мрави, али се набрзо прибрати хтједе у страну окренути; но онај војник викну:

— Стој!

Не би му мило, кад ово чу, али као да не мисли, што овај збори,

продужи пут у страну пут своје границе.

— Стој, који си, — викну војник поново и засвира у рог.

На глас рога дотрчаше још пет — шест војника с пушкама у рукама. То бјеше патрола, која се била упутила граници, да пази, да се не би водило кријумчарење с једне и с друге стране.

— Стој! загрмљеше сви војници и скидоше с рамена пушке.

Калета се мало промијени, али не изгуби присебност, и ако бјеше на прагу највеће опасности, но рече храбро:

— Не стојим, но идем, кућ сам пошћу, а ако се бојите, да ћу коме каква зла учињети, онда ми покажите пут до наше границе и ја ћу се одмах вратити, јер сам помео пут.

У толико истрча и један официр са сабљом о боку, па видећи пред собом црногорског перјаника викну заповједнички:

— Стој, у име закона, или ћеш погинути!

Калета помисли: „ада збиља ваља мријети,“ па окрену страном и почне измицати, не би ли се заклонио за камем или у шуму умакао.

— Ко стоји на царевој земљи — загрмље официр — тај се мора покоровати законима његове земље — стој или погине!

Калета измиче.

Официр, видећи, да се перјаник неће уставити, нити ће се дати жив ухватити, командова војницима, те напунише пушке и пут Калете их обрнуше. Видећи ово Калета стаде; скиде пушку с рамена, напуни је, и окрену гониоцима:

Официр нешто рече, што Калета не разумље, па командова да пуцају. Пушке пукоше и зрна пролећеше изнад Калете. У исти мах опали и Калета и виђе, кад једноме испаде

пушка из руку, а десна му се рука објеси.

Солдати наступише на команду официра и почеше поново пуцати на Калету. Овај стаде узмицати, крити се од грмена до грмена, од камена до камена, бјежећи пут границе и пуцајући за собом. Поћера је трајала читав сахат. Сва се околина узбунила и људи се начетили по брегова и врхова, да виде што је. Знали су, да се туда само на Србе пуца, те неки похиташе страном уз поћернике, а неки опет ударише у претијец, помишљајући на заштиту онога што је у невољи. Калета је допао ранџ и с тешком се муком креташе уз брдо. У највећој невољи својој побрка и правац пута, да ни сам не знаваше ће је и куда ће. Кроз главу му сину страшна мисао: да ће писмо допанути туђијех шака, па га извади, пољуби и потресенијем гласом рече:

— Опрости ми, Господару, моју луду погрешку — и хтједе писмо да разреде; таман да потегне, кад ли поред себе зачу један глас:

— Овамо се, Црногорче, ако ми-слиш, за се.

Ово га охрабри, стави писмо за џамадан, савлада бол тешкијех рана и похита онамо. Поћера бјеше све ближе и опали пошљедњи плотун на Калесту; он се спотаче, али не паде, но се окрену, шкрипну зубима, да су га могли чути, и опали пушком. Чим је пушка плавула, официр се заљуља, да падне, а у толико дотрчаше војници и на руке га дочекаше. Калета није ни двадесет пута крочио, а пануо је. Сад је помислио, да ће се мријети, јер га ноге издадоше, да бјежати није могао, па опет извади писмо, да га учини у комаде. Но прије него ли ће то учинити, обазре се, кад ли се иза грмена указа једно момче са двоцјевком

у рукама. Калета мишљаше, да је и овај од његових гонилаца, па спусти писмо поред себе, а окрену пушку пут онога момка.

— Не бој се — викну момче и приступи му ближе.

Калета познаде тај глас и готово га сузе пропадоше.

— Не бој се — понови момче — ти си већ у граници црногорској.

Чувши ово, Калета се болно осмјехну, метну писмо за џамадан, па се пружи по трави, да одахне од љуте борбе. Момче сјеђаше више његове главе и жалоснијем погледом праћаше сваки његов покрет. За мало, па се под њим сточи локва крви. Момче га уздиже и упита га, ће су му ране и може ли се ногџ држати, да га одведе до оближњег црмничког катуна. Калета тешко збораше и виђаше се, да су му ране тешке, и да пребољети неће. На један пут се узмучи и учини му се, да ће издахнути, за то извади писмо и таман хтједе да га разреде, а момче га ухвати за руку, говорећи:

— Видим, да си књажев перјаник и да си од њега с писмом послан, но писмо не цијепај, ако га могу ја понијети, понијећу га исто тако вјерно, као да га ти носиш.

Калета се обрадова и као да оживље, почеше му очи јаче свијетлити; погледа умиљато у младића, па му готово сузнијех очију рече:

— Могу и тебе уфатит', кџ мене.

— Мене не могу, јер ја знам тајни пут, а ја сам из њихове земље, па на мене не би ни посумњали.

— Јеси ли вјеран? — упита га Калета, мучећи се.

— Вјеран Књазу, као и ти, и за њега бих исто тако као и ти погинуо.

Калета му се загледа у очи, па га привуче к себи руком и загрли га; говорећи:

— Да си ми по Богу брат.

Загрли и младић њега и поква-
сише се сузама. Кад му је Калета
дао писмо, рече му:

— Хајде, брате, збогом и гледај
да што прије предаш писмо црно-
горској посади близу Спича, јер ако
тако не учиниш, неће се наредба
господарева испунити.

— Не мисли — рече младић и
затури двоцјевку преко рамена, па
оде. Кад је био на десетак корака да-
леко, обавре се на Калету и рече му:

— Немој се отоле уклањати,
послаћу некога, да те у коју црм-
ничку колибу пренесе.

Таман је био први мрак, кад је
Приморац стигао код посаде. Писмо
је предао старешини и све му испри-
чао, што је с Калетом било. Овај је
писмо отворио и прочитавши га, јако
се узнемири.

— Да Бог сачува, да ово писмо
није стигло на вријеме — проговори
старешина.

Убрзо цијела посада бјеше на
ногама; на све стране похиташе гла-
соноше. На два сата ноћи цијело је
одјељење отпутовало; ишло се тајно,
али одушевлјено, да се је Приморац
стао у чуду питати: „што је ово“?
На стражи остаде њих неколико вој-
ника и један официр. Младић није
имао мира, док сазнаде за сву тајну
овога посла, и најпослије му овај
официр откри нешто истине.

— Сјутра се — рече официр —
предаје у наше руке један турски
град, који је прије нашом крвљу
осут био. Но сјутра и једна непри-
јатељска војска долази, да га за себе
заузме, и ако наша на вријеме не
стигне, биће муке, док се отме.

— Хоће ли црногорска војска
стићи у вријеме? — упита овај.

— Хоће, а до зоре ће нам и
гласоноша стићи.

У јутру тек се још почело небо
плавити и море руменити, стиже
гласоноша, сав задуван и ознојен,
са радоснијем гласом: да је војска
наша заузела сва мјеста около града,
а предаја ће се извршити доцније и
то ће огласити наши топови, колико
их гођ има на овој страни.

Младић је одмах оставио стражу
и пошао натраг. Хитао је, да Ка-
лету застане жива. Кад је дошао на
оно мјесто, ђе се с њим раздвојио,
нађе комаде усирене крви. „Сиро-
мах, може бити, да је већ и мртав,
прошапута и пође трагом, који бје-
ше крвљу покапан. Пут га нанесе
у једну колибицу и ту нађе Калету
у самртнијем мукама.

„Жив је још“ — помисли и
приближи му се, да му каже, због
чега је био послат и погинуо. Ка-
лета подиже очи и погледа га, али их
одмах склопи; виђело се, да га муке
даве и да ће му скоро куцнути по-
плъдњи час. Кад је други пут отво-
рио очи, зауставио је поглед на мла-
дићу и подуже га погледао. На је-
данпут му прелеће преко усана ле-
дени осмијех и прошапута:

— Доша си?

— Ево сад... Како ти је? Је ли
ти што лакше? — упита га младић.

— Даће Бог, брате!... Причај...
што учиње... предаде ли писмо?

— Предадох.

— Па?.. Што је било, знаш
ли?... Причај.. доша је смртни час...
причај — рече Калета, па заклопи
очи, да се као одмори, па их наново
отвори; рекао би човјек, да му је сав
живот скупљен у њима.

Младић му све исприча. Калета
ни тренуо није, само је пођекад
десном руком лагано махнуо, а пре-
ко усана му је прелијетао весео осми-
јех, који не одаваше човјека на са-
мртној постели. А кад је младић
споменуо град, који су Црногорци

и прије освојили били, рекао је:

— Змам... знам, који је то град; јесу ли се још... чули... топови?

— Не још али ће брзо, како ми тамо рекоше.

Калета склопи очи, да отпочине послје силног напора, који је био уложио, да саслуша причу. Наскоро их је опет отворио и, погледавши младића прошапута:

— Нема још.

— Не мисли, то ће се данас извршити.

— Би их... рад био... чути — једва изговори.

Одједном као да нешто затутње. Сви престадоше дисати, а Калета уприје очи у младића, као да га пита: је ли топ? Младић издиже главу, а окрену ухо к вратима, док стаде тресак топова около Бара.

— Топови! викну младић весело, — погледавши у издишућег рањеника — град се предао Књазу црногорском.

— То-по-ви!... прошапута Калета, и на лицу му засја блажени осмијех, а у очима заблисташе сузе — Ја сам... испу...нио... госпо...дареву... наредбу.

Грмљава топова трајала је читав сахат, али је Калета није пратио. Радосни осмијех остаде скамењен, а кад очи склопи, двије се сузе низ два образа скотрљаше. Он издахну!.. Задовољан се од овог свијета растао.

Ријска Црнојевка.

Полу-Каспар

— Мориц Рајх —

— Одмах! одмах! Ко то лупа тако рано?! Нека те!... — тако праскаше млади клаузенски воденичар Ђорђе у тамној соби, прије но што се одлучи прићи прозору, да

према мјесечини — која већ почињаше да слаби — види онога, који му је мир нарушио. Належе на прозор, и кроз окно сагледа полу-Каспара који баш бјеше пружио своје гвоздене ручетине, да поново закуца. „Но! — помисли воденичар — од овога се немам чему бојати, па нека је и прије поноћи,“ — и пође да отвори врата на кући; али ма колико да се мучио, не могаше крило од врати отиснути изван; снјег се бјеше пред њима нагомилао и од њега се начинио као неки бедем.

Шта ћеш, Каспаре? — довикну љутито домаћин, приљубивши се чврсто уз врата, — биће довољно времена и кад се раздани.

— Не! — одговори онај с поља — не може се одлагати! Јамачно си рад чути што год о смрти свога оца?

Ђорђе похита натраг у собу; узео лопату и отворивши прозор избаци је кроза њ на поље, па повика:

— Хајд, прокрчи ми пут, полу-Каспаре!

Случајно да је сад наишао какав странац у клаузенску јаругу, он би престрављен застао, кад би угледао полу-Каспара, који бјеше рођен без ногу, и доњи му дио тијела бјеше на ниже завршен чврстом даском. Развијеним и снажним рукама разбациваше снјег; његове природне руке бјеху обавијене дебелим кожним кајишима и гвозденим прстима. Док се једном шаком служио за кретање, другом бјеше шчепао лопату и рађаше ревносно као како чудовиште; убрзо очисти снјег испред врати од воденице. Ђорђе бјеше дотле већ на себе навукао све, чак и кожом постављени капут, па ће рећи:

— Каспаре, ти си врло брзо готов. Господ је твојим рукама поклатио сву снагу, коју је нама другима дао и у рукама и у ногама — тако си ти најзад опет цијели Каспар! Дакле, шта желиш казати? Говори!

— Овдје не! — одговори Каспар ниским гласом и с одлучним изразом, — морате са мном поћи неколико корака. —

— Но, кад је теби право — рече Ђорђе — право је и мени, ја имам ноге.

Каспар се ијетко насмија. Воденичар бјеше толико задубљен, мислећи на свога оца и о том како ће сад чути штогод, што је већ годину залуду желио и ишчекивао, да заборави затворити за собом врата. Он већ иђаше уз брдо за Каспаром, који бауљаше напријед. Из куће повика за њима неки плашљив женски глас: — Каспар, Каспар, Каспар! Сунтих, Сунтих, Сунтих! — и у скоро за тим појави се на прагу женска прилика у самом платну; њена разбарушена, мрка коса ни мало не пристајаше њежном јој блиједом лицу. Загази босонога у снијег не осјећајући хладноће. „Луда Русла“ — тако ју је околина звала — о своме стању ништа не знађаше. Каспар и Ђорђе ни мало не вођаху бриге о том што се за њима догађа. Каспар бјеше непрестано први. — Већ оста за њима и ловачка кућа са црвеним кровом. Ђорђе се често оклизне, док му сапутник своје гвоздене канџе зариваше у смрзнуту снијег и остављаше дубоке трагове од своје даске. Они не говораху ни ријечи. Најзад стигоше на један стјеновити окомак: лијево бјеше пут за Рајхенау, десно се стрмо спушташе Клаузеберг, а на подножју му жубораше Клауза, не дајући времена мразу, да јој наметне своје ланце. Над њима се издизаху мрачне јеле, уврстане једна за другом. Тамо даље бјеше село Пецкин, и врх његове цркве у овом тренутку отсјајиваше у првом сунчаном зраку. Полу-Каспар стаде баш на саму ивицу стјеновите окуке и прије него што га воденичар могаше запитати, стојећи као какав сфинкс, отпоче:

— Било је то преклањског љета, кад ваш отац на лаким колима са своја два шарца прође овуда за Рајхенау на недјелни трг — мислим, био је трешњеви трг. Ја стојах баш овдје, на овом мјесту, и гледах с радошћу, како кола долазе уз кланац; још из далека пружим обје руке и викнем: „Добри чича Клаузе-Ђорђе, будите добри и повезите ме са собом! повезите ме чича!“ — тако мољах ја. Али он

се нагну из кола, поздрави ме и рече: „Полу-Каспере! млинарском се псету не смију кола за брашно оставити празна, па ма имало само камења, да се њим пуне џакови од брашна! — вожење би ти добро пријало — али тако мораш покушати, да отпузиш до Рајхенау-а!“ Русла, ваша сестра, сјеђаше поред њега. Ништа не може, што га она са склопљеним рукама преклињаше, што са сузама наваљиваше — он ошину лијево и десно и одјури. Ђорђе, ви сте дошли на свијет са здравим ногама — ви не можете појмити, како је то тешко пало јадном Полу-Каспару, који нема ногу ни да би могао просити, и кад хоће да прими пружено парче хљеба изгуби равнотежу; о, кад се тога сјетим, како он угодно сјеђаше, образи му горе, а очи блистају као винска чаша; како му је требало само за педаљ повући ноге под сједиште, да начини мјеста оваком клупчету, као што сам ја, а толико се мјеста иначе оставља и за зобницу; о, како се онда разлијегало зврјање и како се дизаше прашина, а ја остах овдје лежећи! Ђорђе, тада сам намислио, да убијем твога оца! Превртао сам очима, стискао песнице, шкргућао зубима... само чуј, шта даље долази!“

— Неколико минута доцније наиђе ову-да са колима трговац зелени из Рокитница; Он ме ослови: „Добро јутро, Каспаре, ну гле, скоро па треба рећи: добар дан! Ти ћеш отрпљети велику врџину, прије но што одмилиш до свога гњијезда. Ходи сједи! ипак вриједиш колико крошња трешања и ако буде добро ишло, и тебе ће купити; штета доиста, што човјек код нас у овој земљи не може и себе продати, радије бих продао себе сама него ове тричарије!“ Он ме прими да сједнем у кола и одведе ме на трг. Људи ме на тргу обдарише врло обилато. У свако друго доба био бих весео, али овога пута свакоме бих бацио торбу у лице; зашто ме нико не запита: „Получо вјече, како си ти то дошао на трг?“ — Тако бих радо причао, да дам себи одушке, — али они, и не гледајући дуго у мене, бацаху своје грошчеве у мој шешир — и

тако се срѣба у мени скамени. Ја непрестано изгледах путем навише и наниже, неће ли наићи ваш отац, да ми и он баци што год у пешир. Он не дође! О Боже! зашто није дошао?! Ја бих му његов грош хитнуо у лице, сподбио бих камен, разбио бих му главу, крв би потекла — и мој паклени гњев уталожно би се са оно неколико капљица! —

— Сјеђах на углу још дуго, кад су већ сви остали богаљи одавно у својим кутовима спавали, када све продавнице бјеху растурене и кола са сандуцима одлазе на све стране; сједим и чекам, да ваш отац дође, али га не дочеках

— Од тада сам вазда размишљао о томе, како да се осветим. Да запалим клаузенску воденицу? „Не! мишљах. И Русла би могла ту изгорети, а она ме хтјела примити у кола!“ — Једанпут сам се прикрао воденичару и хтио сам га гурнути под воденично коло, да му ово одруби ноге, али тек што сам хтио шчепати га, а точак стаде као опчаран.

— Наста зима. Данас је — на бијеле покладе — управо година, кад се клаузенски воденичар, умотан у бијелу опаклију, попе у запрегнуте плаве саонице, а до њега сједе и Русла у огртачу са двоструком јаком. Хладноћа бјеше све да пуца. Један снијежни облак бјеше заклонио сунце, које излазаше првено као крв, а опшар јутарњи вјетар брзо снесе у ковитлац праменове на земљу — начињеше се сметови. Тада ја стојах управо на овом мјесту и гледах, како се приближују саонице уз кланац. Чинило ми се, као да се нећу моћи искобељати из снијега; једах и цвиљах. Тада ме чу воденичар; заустави шарце, подиже се у саоницама и гледаше у наоколо, да спаси несрећника. Он ме угледа. — „Та још би се, полу-Каспаре, и смрзао данас, кад бих те ту оставио“ — то изговори смијући се и скиде опаклију па приђе к мени.

— Русла држаже узде у рукама. Ја бијах дубоко у снијегу. Ваш ми отац пружи руку, али ова не бјеше довољно јака, да ме

извуче. За то он мораде загазити сасвим до мене и обухвати ме. Кад га осјетих близу на својим прсима, почех га обгрљавати. Видите, моје су канџе као створене за то. Он викаше ја га дављах... Русла повика: „Убијство! У помоћ! и покуша да искочи из саоница али се заплете нога у узде; коњи се поплашише и однесоше је. Ваш отац за часак лежаше задављен у моме наручју! Ја га се отресох — отискох га на ниже, Клаузе-Ђорђе доказа да је још жив — узвикну гласно од бола а иза тога јекну узвик, који сљедиваше његовом као одјек.

— Ја се повратих у воденицу, гдје ме добро нахранише. У скоро чух вику на дворишту. Унијеше Руслу краву: коњи је бјеху одвукли до Јаворница. На сва питања, она немаше другог одговора до: „Сунтих! Сунтих! Сунтих“ — бјеше полужела! — Ђорђе! то ми задаваше јада — та она ме је хтела примити у кола. — Не знађаху, шта је било с вашим оцем — мишљаху, да га је затрпао снијежни смет; коњи не умјеше говорити а Русла бјеше без памети!

— Ја сам животарио и даље просећи, а воденичар, који ме не хтје собом повести на трг у Рајхенау, тај бјеше мртав, и не могаше се више ни маћи... Тако је било и право. Али... Прије шест недјеља сазнадох од Лохмилера, да се ваш отац по каткад потајно напијао. То ми паде на срце као тежак терет. Помислим, да није и онда био пијан кад ме није хтио у кола примити. Та, образи му бјеху тако првени, очи тако сјајне... он је био пијан! А да није био пијан, како би се то слагало с оним, што ме онда у зиму хтио онако милосрдно извући из снијега?!... Реците, је ли пио? —

Ђорђе махаше главом потврђујући, а Каспар настави, као да је овакав одговор поуздано очекивао: —

— Еле ја немађах мира ни дању ни ноћу и радовах се као дијете данашњем јутру, да вам све до ситнице испричам. Ако сте прави син, нећете се дуго премисљати, кад вас молим са склопљеним

рукама, са рукама, које су вашег оца угушиле, да са мношћом учините то исто, да ме као какав замотуљак гурнете на ниже! Ево! погледајте, ја не марим више за себе... тако, сад сам на крајњој ивици — само један покрет па да буде свршено.

Ђорђе стојаше као укочен и нијем.

— Ђорђе! — настави Полу-Каспар — ви мислите, да бих се ја могао и сам стрмоглавити; али, видите, то би било друго убијство! Ја немам права, али га имате ви, да ме убијете, молим вас, учините то!

— О не! — о! одговори Ђорђе био бих будала кад бих то учинио. Живи и вуци се, док ти једном од себе не дође, да мораш прћи! — По томе се окрете и хтједе отићи, али набаса на своју јадну сестру, која бјеше прислушкивала иза стијене. Она пројури пред Ђорђа вичући: „Каспар, Каспар, Каспар! Сунтих, Сунтих, Сунтих!“ — и гурну озад Каспара у провалу! Дуго се јадник ваљаше, летећи са стијене на стијену, и најзад и посљедњи пад и више га не бијаше.

Ђорђе узео своју уздрхталу сестру на руке и однесе је низ брло у клаузенску воденицу. Коло већ чегрташе, звонце је већ ојекивало, а момчад трче за послом, када брат и сестра ступише у кућу. Ђорђе положи Руслу у топлу постељу, и она у скоро заспа; спавала је дуго. Ђорђе се не одмицаше од њене постеље. Кад се пробуди, образи јој бјеху порумењели, очи гледаху паметно — плачући баци се у наручје брату своме, — оплакиваше очеву смрт, као да је за њу тек сад дознала — то бјеху благословене сузе. Луда Русла бјеше од тога часа излијечена.

Никоме и не паде у очи, да нема полу-Каспара — та он и немаше сродне душе на Божјем свијету. — Бог нека му је милостив!

Београд.

С њемачког Јован.

Похара Жабљака*)

(10. Марта 1835 год.)

Жабљак је старински град; предање вели, да га је сазидао Стеван Црнојевић, господар Зете, но у посљедње вријеме дознало се, да је жабљачки град постојао и прије Стевана, а да га је Стеван само обновио. Жабљак вам је као оаза: он се уздиже на голој равнини међу Бобијом, Понарском Гором, Врањинском и Одринском Гором, а међу ријекама Каратуном, Сјеровом, Провалинама и Морачом. Са истока су му Понари, који су били насељени Србима православне и мухамеданске вјере; са запада била је Салковина, земља турска, коју су Салковичани обрађивали и за то подложни били Жабљаку. На истоку даље се пружа остала Зета, коју је могао један топ у сахат окупити. Висина Жабљака биће до 150 метара; подножје његово је готово округло, а износи око 10 до 15 минута хода. На врху његовом сазидао је тврди град, који је опасан дебелијем и високијем бедемом. Бедем је особито на некијема мјестима врло висок, и заузима цио врх овог брежуљка. Простор града износи до 1.400 □ метара, а свуда са страна је утврђен топовима и са 6 тврдијех кула, које су биле на пушкарице и за топове и за пушке. Бедем је био стрмен и дебео 2 метра; стража је била јака, а држали су је Жабљачани под командом којег Омарђевића. Облик града је као неправилни четвороугао, који је к југу сужен; дужина

*) Ово је одломак из повећег нештампаног дјела: „Племенска Историја Цеклина“, које су написали: Андрија Јовићевић и Михаил Стругар, учитељи са Ријеке Црнојевића.

му износи 44 м., а највећа ширина 35 метара

Са сваке стране овога тврдога града биле су турске куће, али су најчешће биле са истока; то им је био шехер. Према зидинама, које и данас постоје, рекли бисмо, да је у Жабљаку становало 1.000 душа. То је било и трговачко мјесто цијеле доње Зете, а и Цеклињани су гдје-када, кад је била примирица, ишли тамо на пазар. Турци су овај град држали све до потоњег рата, он им је био и најглавнија тврђава према Ријечкој Нахији, за то је и стража на њему јака и поуздана морала бити. С његова врха чешће пута су пуцали топови на цеклинске чете, које их све то више узнемириваху; за то Цеклињани гледаху кивнијем оком на ову непобједну стражу турску, коју не могу нигдје докучити или саломити, док је града, да им отолен јаде не задају и сметње не чине.

Цеклињани су са Жабљачанима чешће пута чинили примирице. То су захтјевали интереси и једнијех и другијех: Жабљачани су хтјели обезбијеђени бити, а Цеклињани су опет хтјели, да могу четовати кроза Зету и пролазити поред Жабљака, а да им Жабљачани, не чине сметње. Једна оваква примирица трајала је око 10 година. Њу је изазвала више потреба Жабљачана, који имаху богато поље к цеклинској страни, па га не могаху мирно радити, но им јалово оставаше. Цеклињани су за ово доба у миру живјели, нити су Жабљачанима невјере чињели. Ову примирицу прекинуше сами Турци, и то би узрок, те Цеклињани освојеше и похараше Жабљак и Жабљачани грдно платише своју непромисљеност. То је било овако.

У то доба и подгорички Турци бијаху учињели примирје с Кучима;

но Турци, преко вјере, плијенише Куче, побише многе и по сјекоше им 20 глава. У овоме су учествовали и неки Омарђевићи и Зеновићи из Жабљака. Цеклињанима би тешко, кад чуше за ову превару, а још теже, кад видјеше неке посјечене главе у Жабљаку, које Омарђевићи и Зеновићи бјеху донијели. Добра мисао цеклинска према Жабљачанима преокрену се у жељу за осветом, јер помислише: кад овако раде на вјеру од наше браће, они ће и од нас. Наскоро иза тога пође *Кењо Штанков Јанковић* у Жабљак; Јакуп-ага Омарђевић, градски забит, бјеше му побратим. Тамо он нађе Јакуп-агу у шехеру, гдје пред њиме стојаху 20 Зећана, Срба прав. вјере, Ови Зећани бјеху дошли на суд пред Јакуп-агом, и жаљаху му се на неке Жабљачане, да су им зулум учинили. Јадни раетници падаху на кољена пред забитом и мољаху га, да их заштити од жабљачкијех зулумћара; но забит их презрено гледаше и најпослије, пошто виђе, да се оканути не хоће, нареди, те их оћерају. Овај случај на Кења учини најцрњи упечаток; врати се дома иједак, јер у овоме виђаше турско злочинство, које хоће, да рају српску затре. Наскоро иза тога Турци јавно погазе примирје с Цеклињанима, јер убише Стевана Газиводу и Малишу Стругара у Пиваљевом Лазу. Ово Кењу добро дође, те исти час почне кројити план за освету, која ће учињети да се цио свијет задиви цеклинском прегнућу и јунаштву; он науми, да с једном четом ускочи у жабљачки град и да га освоји, и срећна његова мисао убрзо се у дјело приведе.

Владика Раде веома жаљаше посјечене Куче, и ако они не бијаху саставни дио Црне Горе; он се свакојако довијао и протест чинио на турску владу, не би ли се ови зли-

ковци казнили. Но, пошто виђе, да скадарски паша на ово не окреће главе, он помисли, да је ово масло турске владе, за то науми осветити Куче. Кењо Станков бјеше оглашен, а тако и *Петро Букановић Стругар*. Њих владика позва код себе и стави им у задатак, да освете Куче. Кењо и Петро свакојако се довијаху, гдје би добро осветили 20 посјеченијех глава; и сад Кењу сину добра мисао у главу, чим виђе, шта се с јадном рајом ради, а готов бијаше и на дјело, чим Турци посјекоше она два Цеклињанина.

Кењо стојаше у Рвашима, и у сусјеству имаше повећи број биранијех Цеклињана, с којијема чешће пута чете провођаше, и с којијема се надаше највеће подузеће и јунаштво учинити. Он најприје своју намјеру саопшти Петру Буканову Стругару, говорећи му: „Када би Бог да, да Жабљак освојимо, то би Цеклињане уздигло, ка прве јунаке, а сувише бисмо разорили и утаманили оно проклето гњијездо и јато највећијех и нашијех и уопште црногорскијех душмана. То би јунаштво надвисило свакоје црногорско јунаштво, које је до сада игђе учињено; то би нас уврстило међу прве јунаке и осветнике. Знамо, да је тешко и за живот опасно ускакати и освајати тврде градове, али баш у томе се и састоји заслуга онијех, који то витешко прегнуће испуне.“ Петру се овај предлог учини добар за то и рече поносно: „Ту би ми мило било погинути, колико да могу живот купити за динар; и ја сам ти у томе први друг.“

Кад је Кењо излазио на град жабљачки Јакуп-аги добро је разгледао положај града. Том приликом замоли Мару Николину, одиву Краљевића, а жену Пејовића, те му ова измјери висину бедема са

сјеверне стране, бацивши клупко пређе низ бедем а држећи крај конца у руци.

Кењо и Петро завјере се, да никоме ништа не казују о својој намјери до самог поласка, јер тако би се могла ствар проћукати, па од ње ништа не бити или би могли чути за то Жабљачани, па их дочекати те побити. Само позваше Перишу Радова Павишића с Обода и замолише га, као вјештог дрводјељу, да им направи стубе за овај посао. Пошто Периши саопште своју намјеру и обећање, да ће га за друга узети, онда се Периша прими тога посла, те направи стубе. Ове су стубе биле састављене из неколика комада, који су се на багламе спајали и тако су биле врло високе. Периша је стубе радио у врло великој тајности.

Кењу бијаше добро познато, да би се нашло и 500 Цеклињана, који би драговољно ускочили у жабљачки град; а знаваше и то, да од ове ствари не би ништа било, кад би се Цеклињани отимали, који ће се прије набројити. За то он с Петром науми, да тајно наброје четнике, и да им ништа не казују о својој намјери, док се год Жабљаку не примакну. Да би се пак чета сачувала у што већој тајности, набројаше само неколика из Друшића и Рваша, наиме: барјактара Милоша Матијашева Јапковића, Гида Савићева Краљевића, два Костића: Малишу Перишина и Милоша Петрова, два Газиводе: Ивана Маркишина и Николу Вукчева, Николу Оташева Шофранца, Прела Иванова Стругара, Перишу Радова Павишића, пона Тому Врањанина и њих двојица — свега 12 људи. Поп Тома бијаше ускочио из Зете из села Врања, и владика му дао црковну кућу на Каручу, да у њој живи на црковини. Њега набро-

јише, да би као писмен човјек прибиљежио црте њихова јуначког прегнућа¹⁾. *)

8. Марта 1835. г. позвахе сва ова именована лица на тајни саста-нак у Рваше, гдје их прво заклеше, да никоме неће тајну открити, па им онда казаше своју намјеру. Сви се драговољно одазваше позиву и присташе, да изврше ово велико по-дузеће. Ту углавише да њихов по-лазак буде 9. марта увече.

Вук Љешевевић имао је већи глас јунаштва него ли иједан Цеклињанин његова времена. Кењо је хтио и ње-га набројити, но се бојао, да Вук не понесе глас и пошту са Жабљака, као четобаша, и сувише, надао се је у Вуково јунаштво, да ће им одмах притећи у помоћ, чим чује да је цеклинска чета на жабљачком граду.

Уречене ноћи сви се четници скупе на Каруч. Ту бијаше спремна лађа и стубе, а убили бијаху и једно магаре, да његовим месом за-маме жабљачке псе. Кад хоћаше да се лађа отисне на воду, Кењо извади једну тиквицу вина, па свакојега од дружине причести и на своју дугу пушку закуне, говорећи:

„Тако те ова храна не губала и ова ти пушка ноћас срце не изго-рела, буди вјеран и мени и друштву, и не пожали смрт за спасење свога брата. А ако издао, издала те свака

¹⁾ Записник о овој похари Жабљака од попа Томе постоји, али је у многоме изопачен.

*) Ми се не слажемо са г. г. писцима, да је поп Тома био узет само као биљеж-ник, већ баш као помоћник јунак, а још Зећанин те и вјешт Зети камо је чета била пошла. Знамо да је поп Тома био члан јуначке зетске куће Радичковића, која је Црногорцима била десна рука у четовању по Зети, што ће се свакако у „Пл. Ист. Цеклина,“ помињати. Кад би заиста поп Тома био узет као биљежник не мало би се могло пребацити сујети четника. Свакако је поп Тома доцније догађај прибиљежио из личних побуда, а не по поручбини. У.

срећа за живота твога; од тебе остао зли траг; од тебе се губавци легли и по свијету се скитали, да их сви-јет презире као издајнике братске.“ Како је којега клео, сви су говорили „Амин.“ Страшна је била ова клетва; она чету свеза нераздвојном везом, и четници се навезоше на воду, опијени једном мишљу.

Кад се чета, у име Бога, отисну на воду, бијаше протекло комад но-ћи. Ноћ је била мучна, а вријеме мутно. У путу среташе Вука Ље-шевића, гдје се вози пут Каруча. Кењо ће му рећи: „Хајде, Вуче, да идемо у чету.“ — Био ви до-бри пут, да Бог да! А ја ноћас не могу, но ме боли једна нога, а и трудан сам од пута“ — ре-че Вук и размину²⁾.

Свакако да је Вук знао, гдје су ови кренули, не би на њему било ни умора ни бола, но би с њима попао; али му Кењо није хтио казати да иду на Жабљак, но му рече, да ће чета дубље у Зету, као и много пута.

Кад је чета стигла до Салко-вине, ту остави лађу, а узме собом стубе и оно месо. Кад се приближи Жабљаку, онда удари путем између Плијевора и Цановића Студенца. Пси опазе четнике, па стадоше ла-јати на њих, но они им бацаху ко-мад по комад од онога меса, и тако их замамише, те неопажени изађоше до градског бедема. Стубе састави-ше и прислонише одмах, но бијаху чудо високе,³⁾ танке и од више ко-мада састављене, па се цибаху, те се не могаше уза њих изаћи на град. Добро се неки присјети, па пошљу Малишу Перишина у Салковину, те донесе неколико тељига волујскијех,

²⁾ Вук је ишао с Вира, па је био умо-ран од воза, а на једној нози био му је набој.

³⁾ Бедем, гдје су првог пута ускочили у Жабљак, висок је 12 метара.

с којијема утврдише стубе, да се не љуљају, јер их тељизима ослонише при бедему.

Сада Кењо објеси пушку о врат, па се, молећи Бога, успе на врх бедема. Он је први изишао за то: прво, што је најпознатији био градском положају, и знао је, гдје што стоји, па да град уходи; друго, што је он скупио ову чету, па, ако би горе првијенцу пријетила опасност, нека он погине, а остали да утеку; и треће, што је био лични јунак и прегалац. На врху бедема, више самијех стуба, бијаше топ. Кењо привеза пасом стубу за кола од топа, па се упути градом. У томе викне стража, која бијаше нешто припазила; но Кењо се притаји, да га не би опазила, а наскоро и стража се утаји. Сад Кењо обиђе све градске позиције и нађе их слободне, па се поврати натраг. Друштво га с нестрпљењем чекаше; бојаше му се животу, јер би ту ради чије помоћи и остао. Кењо се врати с града опет доље, па рече дружини, да је горе све мирно, да се немају чега бојати, али да се не чују живи горе, док и он изађе. Па их онда једнога по једнога упути горе, а он изађе најзадњи. Стубе су шћели унијети горе, да се не би с њима послужили Турци, али не могоше, само њихов најгорњи комад.

Сад Кењо распореди своје друштво, прије него ли их припазе Турци: прво пошље Петра и барјактара Милоша на кулу Јакуп-агину, да пазе на Јакуп-агу, и да ту Милош развије свој барјак, као на најузвишеније мјесто града; Перишу Радова и Попа Тому пошље с јужне стране, да пазе изван града на куће Омарђевића, Пашовића и Муминовића; Малишу Перишина, Милоша Петрова, Ивана Маркишина, Николу Вукчева, Гила Савићева и Ни-

колу Оташева пошље, да заузму ђебану и воду, како не би тамо Турци продрли; а сам Кењо са младцијем Прелом пође на градску гвоздену капију, на ту најглавнију тачку, да брани спољашњи улазак Турака у град.

Пошто Кењо раздијели друштво, онда пође с Прелом на означено мјесто; тамо нађу Јусуф-агу, Јакуп-агина брата, на стражи; одмах га уфате и свежу. У томе сијне и зора. Ади-ата, Јакуп-агина жена, урани и пође на градски бунар, да се умије и да воде захвати. При повратку је опази Кењо, и хоћаше је уфатити, да прије не умаче у кулу. Чим була уђе у кулу, врисне, а Кењо, не чекајући даље, зовне Јакуп агу, назове му: „добро јутро!“ и опали своју брешакињу, па онда га поново зовне, говорећи му: „Дошао ти је ево побратим са својим друштвом и незван, да освети многе јаде, које јадној српској раји чините. Не уздај се, побратиме, јутрос ни у чију помоћ, јер град није већ у турскијем, но у нашијем рукама, но се предај, ако ти није мило гинути, а ево ти вјера, да ти ништа неће бити животу.“

Кад ово чује Јакуп-ага, страшно се пренерази, јер није могао ни слутити, да ће Црногорци у град уљећи, још у такви град, који је за чудо висок и утврђен. Познавши Кењов глас, заиште вјеру, да се мало поразговарају. Кењо му дадне вјеру и хоћаше му се примаћи, али, видећи, да се Турчин од њега крије и чува, побоја се преваре, па се и он заклони. Јакуп-ага га упита: „Је ли жив Јусуф?“ — „Жив, и ништа му није, а ништа му неће ни бити“ — одговори Кењо. Јакуп-ага не вјероваше, но жељаше, да Јусуфа види. Тада Кењо истури преда се Јусуфа, да га брат види. У томе

Јакуп опали пушку на Кења, али га срећом не убије нити рани, пошто се бијаше заклонио за Јусуфом, па се Јакуп бојаше да не убије брата. Кењо се не препаде, но викне јуначки: „Турчине, Турчине! не гађу тако поштени јунаци, но око на око. Од сад ти нема вјере, пошто си је први сломио; но сад ради, како знаш, и чекај се јуначки.“

Затијем четници са сваке стране запуцаше на кулу Јакуп-агину, у којој бијаше затворено неколико Турака. Овај жестоки бој трајао је до 9 или 10 сати изјутра. У томе Јакуп-ага допале рана, и заиште примирје. Кењо му даде примирје, те и они мало отпочинуше од крвавог боја, па посиједаше на средини града на заклонитом мјесту и почеше пити ракије, које бијаху донијели пун један мјешчић. Само Петро бијаше остао на стражи, да пази на Турке, а Преле Иванов шеташе по граду, пошто не пијаше ракије.

На пуцњаву по граду узбуни се вас шехер па и сва Зета, и Жабљачани, видећи црногорски барјак, ће се на бедему вије, и чувши пушке, сјетише се, шта је било, па потекше граду. Јакуп-ага спусти конопе с прозора, па он и његови момци стану Турке у град извукати. У томе се зачу поклич с Филипова Крша: „Црногорче, који си у граду, да ли не видиш, рђа те убила, ето Турци уз град“! Кад ово зачу Петро, обавре се низ бред и вије, шта ради Јакуп-ага, па кликну друштво; а Преле извади нож, па међу друштвом разбучи они мијех ракије, говорећи: „Ђаволи ви га попили, видите ли, е погибосмо“. Тада четници скочише на ноге, уграбише прве позиције и оборише огањ на Турке испод града. Јакуп-ага изгуби и пошљедњу наду спасења, ер му Цеклињани прекидоше овај

једини начин спаса, а послје жестоког боја одбише Турке од града.

Дервиш-ага Омарђевић покупи поново Жабљачане и Понарлије и с њима удари на град, науман, да погине или браћу опсаде избави. Овај ударац бијаше веома жесток; Турци су нападали као вукови, али су се и Цеклињани бранили као лавови. И ако Цеклињани бијаху међу два огња: међу овима у граду и овима изван града, али ипак јуначки устрајаше и голему турску силу одбише и у шехер затворише. У овоме боју рани се Дервиш-ага, погину му четрнаест на мртво, а ранише њих двадесет и седам друга. За вријеме цијелог попирања Цеклињани осташе сасвијем неповријеђени: ниједан не доби ране ни по маломе прсту.

Убојна јека по граду и около града додаде глас Зети, Подгорици и Малесији, те испред саме ноћи долети Жабљаку силна помоћ од Подгорице, Зете и Албаније, пред којом бијаше Мехмед Али-Спахија и Бибезић Кадија са преко 600 Подгоричана и Зећана и Баџ-Вуксан, барјактар, са преко 300 Груда и Хота. Сила турска почину под Жабљаком, да се одмори, па да одморна удари на ове витешке освајаче, мислећи, да ће лако освојити град од ове шачице људи. И Цеклињани почеше губити наду на спас, кад виђеше оволику турску силу око себе, а од Цеклина не би још никакве помоћи.

Но не потраја дуго, а дође и Цеклињанима помоћ. Мајка Вука Љешевића у расвиту зоре чује пуцњаву на Жабљаку, па викне сина, који још бијаше у постељи: „Диги се, већ се не дигао; ти лежиш, а цеклински се јунаци кољу по Жабљаку и Салковини, а тобож се и ти бројиш некакав јунак и харамбаша“.

Вука ово изненади, сјети се синоћ-
 њега Кењова позива, тргну онако
 санив, зграби пушку, па полети
 пут Додоша, кликујући цеклинске
 соколове, да притеку браћи у помоћ.
 Кад Вук стиже близу Жабљака,
 нађе неколико Додошана при Фили-
 повом Кршу, по Салковини и Тру-
 шима, који само гледаху и слушаху,
 што се по граду и око њега ради,
 а не смијаху се упуштити у бој с
 Турцима, јер их бијаше мало. Са-
 знавши Вук о заузећу града, бијаше
 му жао, што и њега нијесу звали,
 али опет мило, што им је бастало
 такво витештво учињети. Цео дан
 обилазио је своје и гледао прилику,
 би ли како могао пробити до града;
 но на браћу своју не виђаше не-
 воље, за то и не јуришаше пут
 града.

Мало послје доласка Подгори-
 чана у Жабљак, дође и Цеклин у
 помоћ својијема, на челу серда-
 ром Филипом Ђурашковићем и кне-
 зом Грујицом Лопичићем. Мало за-
 тијем дођоше и Љуботињани, Добр-
 љани и Грађани са својијема погла-
 вцама. Кад се окупи сва Ријечка
 нахија, тада се почеше главари до-
 говарати о плану нападаја.

Довнавши неки од њих: који су
 и од којијех братстава освајачи Жа-
 бљака, буде им жао, што и од њи-
 ховијех братстава није који ту, јер
 виђаху, да овај догађај премаша
 границе дотадашњег јунаштва, за то
 и хоћаху осујетити помоћ; но остали
 цеклински и љуботињски главари
 стадоше томе на пут, а гласити ју-
 нак љуботињски Шутан Шоћ при-
 мјетио је: „Ко збори да им не по-
 можемо, друг му нијесам; он браћу
 дијели и издаје; а ја се не чиним
 грђи од ниједнога овђе, па нијесам
 ни ја с њима ускочио; сви нијесмо
 могли ни уљећи, а кад бисмо сви
 знали, ту се не би никад ни уље-

гло. Слава њихова слава је и наша,
 а грдило њихово било би и наше.
 Сви знате, да у граду нема Љубо-
 тињана, али то мене не брка, и ја
 ћу им први поћи у помоћ, па макар
 да нећу жив ни доћи.“

Ове ријечи учинише силан ути-
 сак на све, те сердар одмах подијели
 војску у три дијела: први дио од
 100 друга дадне Вуку Љешевићу,
 да с њима пође преко Шарика, Мале
 Мораче и Тишине до на Лубарде,
 па отолен да пуштају убојну ватру
 пут градскијех врата и да олакшају
 пут на град оном одјељењу, које ће
 ва то бити одређено; други дио
 дадне Шутану Шоћу и поцу Ву-
 калу Грађанину, да с војском при-
 јеђу ријеку Каратуну и уљегу у
 Труши, па отолен да пуцају на ше-
 хер и чине одбрану и олакшицу они-
 јема, што ће јуришати на град; а
 трећи дио војске остави за себе, да
 с њим јуриша и да он у град први
 уљеже; собом остави попа Матијаша
 Дрецуна, кнеза Грујицу, попа Ан-
 дрију Пејовића и многе друге прваке.
 Дјелови војске се одмах развиђоше,
 да заузму одређена мјеста и уредише,
 да ударац почне испред саме зоре.

Гласити јунак Вук Љешевић,
 видећи у овом распореду војске се-
 битну сврху сердареву: његову жељу
 да први уђе у град и тијем неко
 првијенство понесе, науми, да га
 предухитри. Кад он с друштвом дође
 међу Заградски Врбиш и Тишину,
 рече им: „ја овђе нијесам познат пу-
 товима, но мјесто мене пазите Петра
 Краљевића,⁴⁾ којему је свака стопа
 земље овђе позната.“ Од тада дру-
 штво иђаше за Петром и њега па-
 заше, као калауза свога, а Вук са
 једно десетак момака, кријући од
 друштва, прегази Сјерову, па неопаж-
 жен пројури сокацима између тур-

⁴⁾ Овај Петар становао је у Салковини.

скијех кућа и војске и срећно дође на градска врата. Како дође, тако закуца, вичући Кења и друштво му, да им отворе. С почетка га не познадоше, зато му одмах не отворише, јер се бојаху преваре; али га познаде Милош Матијашев и Петро Ђуканов, и намах му врата отворише, те уђе он с друштвом, па опет за њима затворише. Ту се јунаци изгрлише и изљубише, па од велике радости с бедема шемлук истурише.

Ово бијаше испред саме поноћи; и кад чуше Црногорци, мишљаху, да Турци ударише и продријеше у град, зато без икаква одлагања свако одјељење удари на одређено мјесто, да час прије притеку својима у помоћ. Цијеле ноћи придолаваше Турцима помоћ од Зете и Албаније и бијаше Жабљак пун убојне снаге турске. На пуцањ са бедема узбунеше се и Турци, па трљалише онако како се нађоше и јурнуше пут града. Сердар Филип са својом војском ненадно се сукоби са свом турском силом више џамије и кућа Перкочевиха. Ту се отвори крвава борба, која је трајала читави сахат. Ускоци с града отворише врата, па потекоше својима у помоћ. Ту Вук и Петро уграбише по једну главу. Пошто турску силу сузбише у шехер, опет се вратише и затворише у град. У томе сукобу погине Лукета Голубов Стругар, барјактар Митар Милошев Моштрокол, и још седмина, а ранише се седамнаест друга.

Турска сила биваше све већа и већа; пошто се отријезнише и разабраше, ухватише позиције, да Црногорци у град не продру. Цијеле ноћи трајало је витешко попирање: Црногорци су јуришали пут града, а Турци из својих кула брањаху им.

Видећи Јакуп-ага, да опсада града блиа све већа, изгуби сваку наду на избављење, па се још исте

ноћи испред зоре предаде Цеклињанима на вјеру, али пошто му прије свега обећаше да ће остати у части његова фамилија. Предаде им кључеве од града, сву муницију и оружје, па истаче на кулу бијели барјак — знак предаје. Турци се јако огорче на Јакуп-агу, што се тако брзо предаде, за то са још већом силом, пошљедњи пут, покушаше, да продру у град.

Црногорцима у помоћ стигоше Цетињани, Његуши и неки дио Љепанске Нахије, те удвојена војска снажно удари на Турке. Бој је био дуг и крвав; Турци се држаху упорно, брањаху се из својих тврдијех кула, али узалуд: Црногорци алакнуше и Бога споменуше, па јуриш у Турке учинише. Турци ватру дочекаше ватром, али видећи да се неће моћи одржати, окренуше плећи и побјегоше. Црногорци навалише за њима, ћерајући их, бијући и главе сијекући све до Шегртнице и Понара. У овоме погону Црногорци посјекоше много глава, узеше доста оружја и џебане, а и од њих погубише неколицина.

У Жабљаку осташе у затвору многи Турци; познатији су затвори били у кулама Омерћехајића, Пашовића, Зеновића, Перкочевиха и Муминовића. Остале куле Црногорци плијенише и попалише, па снажно навалише на затворе. Турци се јуначки брањаху и не жаљаху крв лити за своје огњиште. Попирање је трајало два дана, али никако да се предаду; тада Црногорци принијеше сијено и сламу, па запалише и тако Турке на предају примораше. Ово се је збило тек трећи дан, т. ј. 12. марта.

Цио Жабљак постаде згариште и рушевина; све, што Црногорци моглоше понијети, то и понијеше, а остало све огњем сагореше. С града

узеше два топа и понијеше их на Цетиње, да тамо стоје као залога и символ највећег јунаштва. На једном од њих урезан је шљедећи натпис:

„Црногорци кад оно витешки
Жабљак турски тврди похараше,
Онда мене старца заробише,
На Цетиње српско доведоше.

Мјесеца марта 10—1835.“

А на другоме топу стоји натпис:
„Жабљак ме Цетињу дарова на силу.
Марта 10—1835.“

Све куле по бедему попалише, Јакуп-агу с друштвом проведоше испод Кењова ножа, па их „без оружја, чохе и чибука“ испратише пут Подгорице, а тако испратише и остале Турке, који им се предадоше. Од Црногораца ту погибоше 17 друга, међу њима 10 Цеклињана, на име: Лукета Голубов и Илија Николин — Стругари, Ђуран Којичин Костић, Мрђен Милов Краљевић, Никола Драгов и Марко Грујичин (праунук кнеза Марка) — Лопичићи, Нешко Николин Шофранац, Гошан Маркишин Јовићевић, Никола Филипов Јанковић и Илија Лалић-Пејовић.

Тако паде у црногорске руке овај тврди град, који сад постаде гола рушевина од огња и мача; и Црногорци га не мишљаху остављати, да се Турци у њега наново селе, него овај догађај уздрма цијелу турску царевину, потресе и самог Султана, те овај учини живи протест код руске владе, хотећи рат објавити Црној Гори, ако се Жабљак не врати Турцима. Руска влада се живо заузме код Петра II и принуди га, да Жабљак напусти. Владика дође у Додоше, па и у Жабљак међу Црногорце и једва их принуди, да град оставе. А да би се владика оправдао руској влади, јавља руском посланику: „Како ми је дошао тај глас, нијесам пропустио

никаква средства могућнога за принудити оне Црногорце, који су се налазили у Жабљаку, да га таки оставе... Но што је фајда? Турци с нама погранични не даду нам никада мира, а овај народ не да себе призирати ни уништавати, јер кад би то дао и равнодушно на угњетенија, која му Турци чине, сматрао, јошт давно би своју вољност и независност изгубио, за коју он неколико стотина година нештедно своју крв пролијева.⁵⁾

Црногорци са жалоснијем срцем оставише Жабљак, а не би га без пушке никад оставили. јер то понос њихова јунаштва не би дозволио — они га напустише за љубав господара свога, којег они веома вољаху; а напустише га и ради озбиљне опасности, која Црној Гори предстојаше, пошто Султан пријећаше ратом. Но Црногорци, наособ Цеклињани, а понаособ Кењо са његово 11 витезова. вратили се харни, што је њихово јунаштво кадро освајати цареве градове. И заиста овај витешки и ријетки догађај уздиже Кења с друштвом међу витезове српске, а сам догађај заузима једно од првијех мјеста у повјесници српској. Овај ријетки примјер јунаштва показао је, да је велика црногорска снага и да су Црногорци кадри извршити таква дјела, која ће и самог Султана потрести.

Пошто Црногорци оставише град, Турци се у њега повратили и наново се населише на згариште својијех кућа. Доста их је и труда и трошка стало, док су поправили и у ред довели куће и град, а у томе им је морала и сама турска влада помоћи, јер из Црне Горе не добише натраг ни оно, што им Црногорци понијеше, а камо ли да су

⁵⁾ „Петар II Петровић-Његош“ — од др. Л. Томановића.

другу оштету платили. На град буду довучени други топови; куле поправише; бедем назидаше, особито с оне стране, с које Цеклињани у њ уђоше; градску одбрану појачаше, као да се надаху, да ће Цеклињани и опет окушати, да сатру ово мало зликоваца.

Жабљачки освајачи „мријет неће, док свијета траје“; њихово ће се име спомињати са најпријатнијом успоменом; њихово прегнуће и јунаштво остаће примјером свију покољења, оно ће блистати у нашој повјесници, као оно алем у круни; ово је наша дика и понос. Слава вам, косовски витезови! Слава спомену вапему, узор-јунаци! Жабљак ће вас памтити, докле га буде било; он вам је видни и највећи споменик!

Народно благо

Вук Станишић и Бег Љубовић.¹⁾

Од како је свијет постануо,
Није љепши цвијет настануо,
Но је данас пољу граховском;
Настала је лијепа ђевојка,
У Николе од Грахова кнеза,
По имену Ружица ђевојка,
Тако веле и куну се људи:
Да је љепша од бијеле виле,
А дужа је од копља бојнога;
По љепоти просце намамила.
То се чудо чуло на далеко,
То се чуло ломној Гори Црној;
На Његуше, мјесту господскоме
На бијелу Станишића кулу;
То зачуо Станишића Вуче,
Како чуо на ноге скочио,
А на млађе вику учинио:
„Хитро, слуге, на ноге устајте!
„Сигурајте мојега дората!
„Е ћу пољу граховоме поћи,
„Да ја видим кнежеву ђевојку,
„Би л' ме узела млада — господара?“
Хитре слуге на ноге скочише,

И дебела коња наредише,
Ма ни Вуче не сједи залуду,
Но се спреми на бијелу кулу,
На се меће господско ођело:
Прву тури од свиле кошуљу,
По кошуљи три танке ђечерме,
Па доламу са тридесет пуца,
По долами токе колајине,
На њих пуца с обадвије стране,
Свако пуце по по литре злата,
А што му је пуце под гр'оце
У њем има и три литре злата,
У њему је чаша од биљура
У што носи за јутро ракију,
И оно се на бурму развија.
Опаса се свиленијем пасом;
За њим тури двије златке мале,
Нит' су вите нит' чекићем бите,
Но у златан калоп слијевате,
У њих гвозђа ни дрвета нема
До два лука од челика љута
И чакмаци чим ватру прихваћу.

Па објеси криву гадарију,
А на главу капу самурлију,
На капици перјаница златна;
А пригрну диван кабаницу;
Па ошета низ кулу танчицу.

Иде јунак низ ситне скалине,
А сабља му басамаке туче.
Хитре слуге коња изведоше,
Прекрсти се, сједе на дората.
Па га гором и планином зајми
Ту и овђе на Грахово дође,
До под кулу од Грахова кнеза.
Далеко га кнеже угледао,
Па на млађе вику учинио:

„Хитре, слуге, на ноге устајте!
„Станишића сусретите Вука,
„За узду му коња уфатите,
„Водите га у топло подрумје,
„Те му зоби и шенице дајте;
„Вук нек иде на бијелу кулу!“ —
Хитре слуге кнеза послушаше,
И Вукова дора прихватише.
Вук ошета на бијелу кулу.
Срете њега у авлију кнеже,
Руке криле у лица се љубе,
Питаше се за мир и за здравље,
Ишеташе на бијелу кулу,
У готове stole засједоше
Сташе пити кафу и ракију.
Пошто мрке кафе похарчише,
Слуге њима софру поставише.
Дају вино, а дају ракију,
И дебело од овнова месо,
И сомуна леба бијелога.
А кад пише и кад вечераше,

¹⁾ Од гуслара Сава Раичковића

О свачему зборит ударише,
 Проговара Станишићу Вуче:
 „Ој Бога ти од Грахова кнеже!
 „Ми сједимо и пијемо вино,
 „Не питаш ме што сам долазио
 „Ти не питаш ја ти не казујем.“
 Одговара од Грахова кнеже:
 „Станишићу господско кољено!
 „Да ми станеш за годину дана
 „Не бих пита што си долазио
 „А камо ли једну нојцу тамну,
 „Сједи болан да пијемо вино!“
 Но бесједи Станишићу Вуче:
 „Фала кнеже на пићу твојему!
 „Ја сам има ракије и вина
 „И дебела овнујега меса,
 „На Његуше на моје дворове;
 „Но сам чуо ће причају људи,
 „Да ј' у тебе нарасла ђевојка,
 „А ја момак јесам на женидбу,
 „Оли ми је дати за љубовцу
 „Да будемо главни пријатељи?“
 Одговара од Грахова кнеже:
 „Господине, Станишићу Вуче!
 „Каил јесам да те зетом викнем
 „Дат' ћу ти је и сретња ти била!“
 У те зборе на ноге скочио,
 Па ошета у шикли одају,
 Те изведе Ружицу ђевојку.
 А каква је, три јој љета црна!
 Очи су јој ка драго камење,
 Обрвице с мора пијавице,
 Трепавице крило ластавице,
 Уста су јој кутија од злата
 А зуби јој од бисера гривња.
 Сијну лице ка на гору сунце
 А гр'оце као мјесечина.
 Кад је виђе Станишићу Вуче
 Заигра му срце у њедрима
 Завекташе токе на прсима,
 Није чуда, мио побратиме!
 Старцу би се насмијали брци
 А камо ли младоме бећару.
 Тиште Вуче у шпагове руке,
 А извади стотину дуката,
 Прстен даје лијепој Ружици
 А уз прстен јабуку од злата.
 Цура прстен и јабуку прими,
 Па у руку пољубила Вука.
 Вуче с кнезом свадбу уговара,
 Уговоре стотину сватова
 Од нећеље за петнајест дана.
 Отолен се подигнуо Вуче,
 Па ошета низ бијелу кулу,
 Хитре слуге коња изведоше,
 Ђефан Вуче посједе дората
 Оћера га пољем граховијем

Докле дође на равне Његуше.
 Стаде Вуче купити сватове
 Но ће среће има и несреће.
 Како Вуче са Грахова пође,
 Иза њега други просац дође
 Са врх Гацка поља широкога
 А на име беже Љубовићу,
 Те у кнеза поиска ђевојку.
 А кнез бегу тако одговара:
 „О кућићу, Беже Љубовићу!
 „Бих желио да те зетом викнем,
 „Но је цура другог изабрала
 „Са Његуша Станишића Вука.“
 Тад говори беже Љубовићу:
 „Ој Бога ти од Грахова кнеже
 „Пиши књигу Станишићу Вуку
 „Нек' не купи кићене сватове
 „Но нек' дође на Грахово равно
 „Да би с Вуком свадбу преглавио.“
 Хоће кнеже бит' му не могаше.
 Књигу пише Станишићу Вуку,
 И у њу га бјеше поздравео,
 Како га је Беже научио.
 А кад Вука књига допанула,
 Скочи јунак на ноге лагане
 И припаса свијетло оружје,
 А слугама тако наредио:
 „Дората сам коња уморио,
 „Но ми ђога коња наредите,
 „Е ћу спет у Грахово поћи.“
 Слуге одмах на ноге скочише,
 Ђогата му коња наредеше.
 Вуче скочи, појаха ђогата,
 А зајми га гором и планином,
 Докле дође на Грахово равно.
 Кад по кулу кнезу долазио
 Поби копље савеза ђогата,
 Па ишета на кнежеве дворе.
 Кад изиде на бијелу кулу,
 Туна Бега и Николу нађе,
 На ћилим су ноге прекрстили.
 Вуче њима Божју помоћ зваше,
 А они му здравље прихватише
 И до себе мјесто направеше.
 Али код њих Вуче не хоћаше,
 Него сједе по крају другоме,
 Па Николу кнеза зовијаше:
 „Тасте мио од Грахова кнеже,
 „Што си мене звао на Грахово
 „Брзо ли се јеси ужеллио
 „А јуче смо овђе пили вино?“
 Одговара Беже Љубовићу:
 „Станишићу од Његуша Вуче!
 „У кнеза је настала ђевојка,
 „Ти си први цуру испросио,
 „Ма је и ја просим за љубовцу.
 „Да пошљемо два прстена златна

„Ко ме прстен прихвати ђевојка,
 „Нека тога узме Гоеподара
 „Они други да жалости нема.
 Зато Вуче не окреће главе
 Него такву ријеч проговара:
 „Ја сам цури прстен поклонио,
 „Узда је мене господара,
 „Ја га више ни справљати нећу.“
 У то кнеже на ноге скочио
 Из одаје изведе ђевојку.
 Тада рече Беже Љубовићу:
 „О Ружице, кнежева ђевојко!
 „Оли, цуро, мене послушати?
 „Тако тебе добра срећа била
 „Немој узет од Његуша Вука
 „Е ти дајем турску вјеру тврду
 „Ако узмеш Станишића Вука!
 „Одвешће те у племе Његуше,
 „А отолен у Ловћен планину
 „Убраће ти буковијех дрва
 „На уривак дрва ћеш пртити
 „И Котору граду их носити
 „Да се јадиш, да се лебом храниш;
 „Узми цуро мене господара,
 „Повешћу те Гацку широкоме
 „Набавит' ти слуге и слушкиње
 „Да ти држе скуте и рукаве
 „Кад се шеташ по хајату моме.“
 А кад зачу лијепа ђевојка,
 Очи бачи и погледа Вука,
 Мимо њега цура пролазила,
 А Бегову руку прихватила.
 Сједе Бегу на десно кољено
 „Дај турчине моје руковање!“
 Тури Беже у шпагове руке
 С дукатима ћемер извадио,
 Нехће гроше бројит на стотине
 Но јој цео ћемер поклонио.
 Цура Бегу пољубила руку.
 А кад виђе Станишићу Вуче,
 Из Турчина ће узе прстење
 Овакву је ријеч бесједио:
 „О Ружице, моје обречење
 „Обречење а не досуђење!
 „Оли мене прстен повратити
 „Што сам ти га скоро поклонио?“
 Хоће цура ријеч не чињела.
 Злаћени је ћемер распучила,
 Десном руком дукате бројаше
 На лијеву Станишићу Вуку.
 Јадан Вуче не гледа дукате
 Нити гледа да се не побрка,
 Но све гледа злочесту ђевојку;
 У јунака пуче срце живо

Паре бачи из лијеве руке;
 Лијевом јој десну ухватио,
 Својом десном сабљу извадио,
 Цури десну руку окинуо.
 Па Турчину ријеч проговара:
 „Сад Турчине, Беже Љубовићу
 „Мене рука а тебе ђевојка
 „Ето ти је и сретња ти била.
 Па отрча низ бијелу кулу,
 Турчин скочи сабљу извадио
 И за Вуком у поћеру поће
 Неда Вуку коња уграбити,
 Већ побјеже пјешки на опанке
 Турчин узе виту бедвију
 Па поћера преко поља Вука.
 Виђе Вуче да утећи неће,
 Обрете се на сред поља равна
 Ђе нити је грма нити трна,
 Нити шпаци ни кмена станца,
 Да се скрије и заклони главу.
 Хитро Беже пристигнуо Вука,
 Па издрије двије пушке мале,
 И живу им ватру наложио,
 На Вука им нишан саставио,
 Пушке пукле ватру прихатиле,
 Ал' је Вуку добра срећа била,
 Преко њега огањ претуриле.
 Тадер Вуче лати цефердара,
 Примаче га оку и образу,
 Прстом шегну, а табан јој шкрину,
 Жава ватра на грлићу сијну
 Љубовићу на жалост одјекну
 Живо му је срце изгорела;
 Задријема Турчин низ кобилу,
 Вуче скочи окиде му главу.
 Па му узе главу и оружје
 Са Турчина ћурке и саруке,
 И узе му виту бедвију,
 Па се опет на кулу вратио.
 Од Грахова кнеза зовијаше:
 „О Никола од Грахова кнеже!
 „Донеси ми бурме и прстење,
 „Уз прстење јабуку од злата,
 „Које цури јесам поклонио.“
 Хоће кнеже лијека му нема
 Донесе му бурме и прстење,
 Десном руком бројаше му благо,
 А пошто му избројио благо,
 Вуче га је сабљом ударио
 Обије му руке осјекао;
 Па окрочи својега ђогата,
 За ђогата савеза кобилу
 Здравно пође на Његуше равне.

Приближежио Т. Кажич

С т а р и н е

ПРЕВОД ДВА ФЕРМАНА
(Тугра)

Султан Мехмед син Ибрахимов.

Од великих поглавица, поглавице, преузвишени и свакој Божој помоћи и дару препоручени бивши Беглербеже, а сад херцеговачки мутесарифе, Бог вас унаприједио; и пресвијетли сваком науком подарени: (обдарени) херцеговачки, мостарски, габеоски, дољански и т. д. кадије, Бог вас вишим знањем обдарио!

(Са) овим величанственим писмом, које ће вам пристјети, ставља вам се на знање, да се је под пећског патријарха, спојених котара Херцеговине и других хришћанских становника, бератом (декретом) именовани Митрополит Симијон (биће да је Симеон) у логору (ордији) моме величанству обратио с тужбом, у којој се тужи: како у истим котарима становници: Латини, (католици) Маџари, Шокци, Грађани, Лужани, Арнаути, и остали кршћански народ и свештеници, који су од памтивијека, државне дације и милостиње, које њему (митрополиту) припадају, за (од) скупштине и вјечања и друге додатке (пристојбе) које спадају манастирима Митрополиту и плаћали; сада се томе противе и од плаћања се устежу, говорећи: ми не дамо теби, ми ћемо давати и плаћати папи у Риму.

Уједно је замолио, да би се у погледу тога издала заповијед, на основу које би се према постојећим законима поступало.

Ушљед те молбе, заповиједам (налажем вам), да у истим котарима становници: Латини, Маџари, Шокци, Арнаути и остали кршћански народ морају годишње државне дације и Патријарху и Митрополиту „спадати“ — потребне милостиње и за вјечања и све остале мале и велике „пристојбе“ — додатке Митрополиту уплаћивати и по обичају и установљеном закону давати. Ако би се који од свештеника противио и одуширас, имаде Митрополит по својему обичају (закону) уредити, а да му се нико у том не стане на пут.

Даље исти Митроп. пролазећи кроз страшна и сумњива мјеста ради купљења прихода, кадно — кад и одјећу промијене, те с тога неки заповједници, бегови, војводе, мутеселими, субаше путници и други задиркују га и узнемирују: ти си хаћину промијенио ради сакупљања новаца. С тога

вам се заповиједа, да никоме не допустите, да га узнемирује

Немојте спахијама улагама, јаничарима и осталим чуварима, допустити, да ствештен. кјои које јашу, одузимају.

Пазите, да се ради оваких ствари не би опет тужили; него знадите и на ово се моје писмо ослоните.

Писато 15 шабана 1104=1693.

У логору поља *Биограда*.

(Тугра)

Султан Ибрахим син Ахметов

Преузвишени и скаком науком обдарени Новски (Херцег-Нови) и Љубињски кадијо! —

Овим величанственим писмом обавјештује те се, да су се свештеници цркве „Лезони Гослуси“ која лежи у општини Требињу котару... обратили с тужбом моме величанству у Цариград, у којој изјављују, да је приликом пописа земаља, на њихову властиту посредовану земљу уписат порез, а да су они (исти порез) на основу „тефтера (записника) за сакупљање пореза“ повјереном чиновнику уплатили, и да им сад опет повјереник за сакупљање крвнине (ђизије) од хришћана „Гужозана“ по други пут, тражи и тиме их узнемирује; да је то њима (свештеницима) неправдо, те моле наредбу.

Ушљед тога вам налажем и заповиједам, да одма, чим вам ово величанствено писмо стигне, превидите по тевтеру, да ли су тужитељи на њихову земљу уписату дацију и на винограде дотичну (спадати) порезу по тевтеру повјеренику за сакупљање пореза уплатили; као и да ли је повјереник за сакупљање крвнине (ђизије) од Хришћана Гужазана по други пут потраживао и тиме их узнемиривао? Те ако је истина, како они пријављују имадете на основу ове наредбе и у смислу шеријатског поступка, томе на пут стати и забранити, да се узнемирују.

На даље вам налажем, да се не би више ради ове ствари овамо тужили него поступите по овој наредби и ослоните се (на њу).

Писато у *Цариграду* 14 певала
1056 — 1647.

Превео Мустафа ефен. Сефић.
Требиње, Приопћено О. Козић.

К њ и ж е в н о с т

Књижевни оглас. Написао сам и предаћу у штампцу сатирички спјев: **Васкресеније Краљевића Марка**. Радећи на овој књизи, прва ми је брига била, да све што је овим спјевим обухваћено, одговори националном духу и карактеру српскога народа. Главна му је основица: патриотска мисао и швигар немару и однорођивању којеким и којечим.

Оволико нека је доста на објашњење горњег наслова док књига не угледа свијета.

Књига ће имати своју насловну слику; биће штампана на врло финој и јакој хартији, а обухватаће до 10, а можда и више штампаних табака. Цијена јој је само 1 круна.

Скупљачи који ми пошађу новац за 20 претплатника, добивају један обичан примјерак и један у врло фином повезу са златорезом. Иначе припада им свака десета књига, или њена вриједност у новцу.

Претплату на ову књигу ваља послати најдаље до 10 јула (по српском календару) — а све што би стигло последије тога дана биће повраћено, пошто ће до тога дана већ бити утаначен и број књига и за толико спремљана хартија.

Претплата нека се шаље на ову адресу:

Стеван Бешевић Петров

Загреб. (Хрватска). Петрињска улица бр. 46.

Оглас. Читајући лијепу пјесму *Књаза Николе I: „Пијмо вино“* учини ми се згодном да је компоујем за мјешовити лик, како би пјевачке српске друштине могле тај патриотски текст пренијети и у народ. То сам и учинио и већ је композиција изашла из штампе. Молим српска пјевачка друштва и пријатеље музике, да набаве ово издање, коме је цијена 1 круна и 20 потура. За Србију 1 дин. и 50 пара

Са наруџбином треба се обратити Издавачкој Књижарници Пахера и Кисића у Мостару.

Мостар, 10. Маја 1901.

Алекса Шантић.

Ј. Ђ. Авакумовић правозаступник из Биограда јавља српском читалачком свијету, да ће печатати своје одбране у судовима и у скупштини, те позива на претплату за прву књигу дјела, којој ће бити цијена за претплатнике 2 круне. Прет-

плата се шаље на адресу: *Пеца Кона* књи-
жар. Биоград — Кнез-Михаилова улица.

Српски Књижевни Гласник. Биоград. Уредник *Б. гдан Поповић*. Изашла је 16. маја о. г. 4 свеска П књиге са овом садржином: *Гила* (VП) приповијетка од Б. Б—вића; *Евгенија Гранде* (IV) роман Х. де Балзака; *Зашто ћутиш?* пјесма од Јелене; *Дон Морли*, од Слободана Јовеловића; *О ентропији засиона* (III) од Д-ра Бранислава Петронијевића; *Што год хоћеш* — пртица — од Ж. Куртепина; *Балзак* (крај) Х. Тен; *Позоршни преглед*; *Оцјене и прикази*; *Биљешке*.

Српски Књижевни Гласник излази 1. и 16. сваког мјесеца у свескама од пет табака. Цијена му је за ову годину 18'50 динара.

Бранково Коло, за забаву поуку и књижевност, власник и уредник Паја Марковић-Адамов, изашла 22. свеска од о. г. са овом садржином: *Тиранину* — пјесма од Јеле; *У згодни час* (Wilhelm Hasenclever). Јер. Ж.; *Суза* (наставак) приповијетка од Паје Обрадовића; *Тома Гордијев* (наставак) роман Максима Горког; *Регруши* (наставак) слика из живота словеначког народа од Мартина Кукучина; *Др. Илија Огњановић-Абуказ* м од Милана Савића, *О досади* — с руског превела К—вет —; *Ковчежик*.

Караџић, лист за српски народни живот обичаје и предање; уређује Тих. Р. Ђорђевић професор алексиначке учитељ. школе. Изашла је свеска за мај од о. год. (III год излагања) са овом садржином: *Српске народне пјесме из Пореча у Македонији*, прибјележио Антоније Тодоровић; *Српске народне пословице из Радовића у Македонији*, забиљежио Михаило К. Шапојевић учитељ; *Краљевић Марко у народном предању*, забиљежио В. В. В. и Драг. Димитријевић; *Српске народне приповијешке*, забиљежили Тих. О. Др. и Ст. М. М.; *Животиње и биље у народном предању*, забиљежио Ст. Радивојевић; *Ситине биљешке*, од Ј. П. Бојовића, Велимира Стојковића, Јована Дунђерског, Јеремије Павловића и Сп. Радивојевића; *Прикази*; *Гласник*.

Уредништво овога нашег јединог чисто фолклористичког листа — који се врло добро уређује — вајка се на лошу пажњу свјих претплатника, и истиче рђаво материјално стање листа. Ово је заиста наш велики немар који добру не води.